

VRNITEV VOJAKOV

Prispevek k osvetlitvi nastanka in dela Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov iz JLA: 16. 5. 1991 – 30. 9. 1991

Boris M. GOMBAČ

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

e-mail: boris.m.gombac@zrs-kp.si

IZVLEČEK

Dne 16. maja 1991 se je v Ljubljani na konstitutivni seji zbrala skupina staršev, katerih otroci so bili, v skladu z veljavno zakonodajo, septembra 1990 napoteni na služenje vojaškega roka v JLA. Odbor je bil nevladno, nadstrankarsko, civilnodružbeno gibanje staršev ter drugih državljanek in državljanov, ki so si prizadevali za to, da bi se fantje, ki so brez svoje krivde postali talci neobvladljivih jugoslovanskih razhajanj, vrnili živi in zdravi domov. Odbor je v svojem nekajmesečnem intenzivnem delovanju postal stičišče med osamosvojitvenimi težnjami slovenske politike in legalnimi institucijami Jugoslavije, sodeloval je tudi z mednarodnimi institucijami civilne družbe in se večkrat zelo uspešno obrnil na slovensko javnost. Nedvomno je delovanje Odbora spodbudilo slovenske nabornike, da so zapuščali JLA.

Ključne besede: JLA, slovenski vojaki, civilna družba, Jugoslavija, Slovenija, 1991

II. RIENTRO DEI SOLDATI

La formazione e l'operato del Comitato dei genitori per la protezione ed il rientro dei soldati sloveni dall'APJ: 16. 5. 1991 – 30. 9. 1991

SINTESI

Il giorno 16 maggio 1991 si è presentato all'Assemblea Costitutiva a Ljubljana un gruppo di genitori, i cui figli, conforme alla legislazione allora vigente, erano stati chiamati nel settembre 1990, a prestare il servizio militare nell'APJ. Il Comitato era un movimento civico-sociale, extra governativo e apolitico, costituito da genitori e da altri cittadini che si sforzavano perchè i ragazzi, divenuti ostaggi, senza alcuna colpa, per le divergenze jugoslave non padroneggiate, ritornassero a casa sani e salvi. Il Comitato, operando intensivamente più di un mese, è diventato punto di contatto tra le tendenze indipendentiste della politica slovena e le istituzioni legali

jugoslave. Ha collaborato pure con le istituzioni civili internazionali e si è più volte rivolto al pubblico sloveno con successo. Senza dubbio, l'attività del Comitato ha incoraggiato le recline slovene a lasciare l'APJ.

Parole chiave: Armata Popolare Jugoslava, soldati sloveni, società civile, Jugoslavia, Slovenia, 1991

Uvod

Razprava je nastala z uporabo zasebnega gradiva *Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov* (Fond GOS), z uporabo virov Ministrstva za obrambo Republike Slovenije (MORS, Zbirka Odbor staršev), z uporabo časopisnih virov in dokaj obširne memorialistike. Pri rekonstrukciji dogodkov je bil v veliko pomoč dnevnik predsednika *Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov* Janeza Stergarja, ki je pozneje tudi veliko prispeval k hrambi in dopolnjevanju gradiva. To je nastajalo sproti v dramatičnih okoliščinah prizadevanj civilne družbe za varno vrnitev več kot 6000 slovenskih vojakov iz JLA v Slovenijo. Okoliščine, v katerih je potekala osvoboditev Slovenije, tej zelo številni interesni skupini državljanov Republike Slovenije niso bile naklonjene. "Talcev slovenske osamosvojitve" namreč ne takrat ne pozneje nista obravnavali ne politika ne zgodovina, in prav zato tega pomembnega dogodka slovenske osamosvojitve ne srečamo ne v Enciklopediji Slovenije ne v seznamih slovenskih državnih lavreatov. Zato je bil sklep organizatorjev koprskega simpozija, da ob desetletnici odhoda zadnjega vojaka JLA iz Slovenije v splošno diskusijo vključijo tudi ta del slovenske osamosvojitvene zgodbe, razumeti kot obvezo o razjasnitvi te zamolčane strani slovenske preteklosti. Pričujoči prispevek je samo to, in sicer: prispevek k osvetlitvi nastanka in dela Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov iz JLA.

Po gimnaziji v vojsko

Ko je septembra 1990 v JLA za eno leto odšla generacija približno šest tisoč slovenskih nabornikov, ji ne novoizvoljeni slovenski izvršni svet, ne nova slovenska skupščina, ne novi sekretar za ljudsko obrambo (LO) niso zajamčili ne srečne ne pravočasne vrnitve. Niti vladni Demos, ki se je oklepal konfederalne ideje, niti stranke opozicije, ki so iznašle formulo asimetrične federacije, se še niso otresli ideje o skupni državi Jugoslaviji. Misel o osamosvojitvi je rasla sproti z vse večjim zaostrovanjem v takratni državi. Bitka za nove odnose v novi državi se je vodila predvsem na polju legalizma, saj so zahodne demokracije legalističnim postopkom pripisovale velik pomen. O tem je govorila tudi resolucija KVSE o Kosovu, ki je obsodila nedemo-

kratičnost jugoslovanske države (11. julija 1990). V ta namen je skupščina Socialistične republike Slovenije že eno leto prej (26. septembra 1989) sprejela amandmaje k slovenski ustavi, kar naj bi zavrlo revizioniste jugoslovanske ustave (1974), ki so na osnovi Memoranduma SANU (1986) želeli centralizirano in velikosrbsko Jugoslavijo.

Potem ko se je v Sovjetski zvezi začela perestrojka, potem ko so v Berlinu porušili zid in ko so vse analize, ki jih je zbiral CK ZKS, govorile o smrti krizi realnega socializma, so slovenski komunisti na XIV. kongresu ZKJ v Beogradu (januarja 1990) sklenili, da *ni* *obstati* njihovemu separatnemu mnenju o razmerah v skupni državi. Kmalu po prepovedi četniškega jogurtnega mitinga v Ljubljani (1. decembra 1989) je skupščina SRS sprejela zakon o političnem združevanju in volitvah, kar je 8. aprila 1990 pripeljalo do prvih večstrankarskih volitev in do zmage koalicije Demos v Sloveniji. Oblikovanje novega izvršnega sveta z Lojzetom Peterletom na čelu je sovpadlo z zaplenbo orožja TO, kar je bilo jasno znamenje, da si JLA jemlje pravico edinega poroka za enotnost Jugoslavije. Prav v prvo polovico leta 1990 sta sodila tudi dva ukrepa, ki sta posegala na področje splošne ljudske obrambe, in sicer moratorij na pošiljanje slovenskih vojakov na Kosovo (marec 1990) in predlog novega sekretarja za ljudsko obrambo Janeza Janše skupščini RS, da se postopno povečuje število slovenskih nabornikov, ki bi služili samo v Sloveniji, tako da bi po enem letu vsi služili doma. (Janša, 1992, 67)

V Beogradu se s temi ukrepi tedaj niso posebej ukvarjali, saj so vedeli, da slovenska stališča nimajo realnih osnov. Da bi to popravil, je republiški sekretar za LO julija 1990 vsem trem zborom slovenske skupščine predlagal sprejetje stališč, ki bi omogočala enostransko postopno uveljavitev predloga za služenje vojaškega roka v Sloveniji. Janšev predlog je predvideval, da bi Slovenija začela s 15-odstotnim zadrževanjem nabornikov in ga pripeljala do 100 odstotkov v enem letu. Temu primerno naj bi se zadrževala tudi sredstva, ki jih je v ta namen prispevala za vojsko. V Beogradu je zavrelo, saj vojska po teh določilih ne bi dobila popolnjenega razreda in sredstev. Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo (ZSLO) je opozoril zvezni izvršni svet (ZIS); ta je v Ljubljano poslal predsednika Anteja Markovića, ki naj bi Slovence prepričal, naj ne vztrajajo, saj bo vojska posegla po skrajnih ukrepih, da bi si zagotovila moštvo in denar. Potem ko sta v Beograd na pogovore z Veljkom Kadjevićem odpotovala Lojze Peterle in dr. Janez Dmoušek, so se stvari le nekoliko uredile. V Sloveniji je lahko ostalo 15 odstotkov nabornega kadra, večina preostalih pa naj bi služila v V. armadnem območju. (Dnevnik, 23. 6. 2001)¹

Vojaškega udara ni bilo, čeprav je JLA hotela do nabornih evidenc s silo. Ker se je vojaški vrh oklepal legalizma, je maja 1990 v skladu z zakonom raje zaplenil orožje teritorialne obrambe, kar je še dodatno zaostroilo že tako napeto ozračje. Najprej je počilo na Kosovu (11. julija 1990), potem z barikadami v Kninski krajini

1 Intervju z Lojzetom Peterletom.

(poleti 1990) in na koncu v Sloveniji, kjer so za 23. december 1990 napovedali plebiscit o odhodu iz skupne države. Kljub tako zaostrenim razmeram je septembrska generacija nabornikov odšla v JLA brez jamstev. (Janša, 1992, 68)

Slovenska oblast je dokaj številno skupino svojih državljanov poslala v negotovo prihodnost in vanjo prisilila tudi njihove starše, znance ter ožje in širše sorodstvo, ki so ostali pravzaprav brez možnosti, da bi lahko kakorkoli vplivali na njihovo usodo. Nekaj dni po odhodu septemrske generacije (28. septembra 1990) je slovenska skupščina obravnavala ustavna dopolnila k 96. in 97. členu slovenske ustave, ki sta obravnavala vojaško tematiko. Starši tistih, ki so odšli, so se čutili izigrane, saj so razumeli, da so od takrat naprej njihovi otroci postali talci politične konfrontacije med Ljubljano in Beogradom. Tudi tisti, ki se v politiko niso vpletali, so ob koncu leta razumeli, da veljata v Jugoslaviji dve resnici. Ena je bila rezervirana za zgodovinski srbski narod, ki je podpiral separatistične težnje Srbov v Bosni in Hercegovini, na Kosovu in Hrvaškem, druga resnica pa je veljala za vse preostale narode. JLA, ki je na eni strani podpirala rušenje avnojske Jugoslavije v Kninski krajini, na Kosovu in v Vojvodini, je na drugi zasedbo štaba slovenske TO na Puharjevi v Ljubljani (5. oktobra 1990) spregovorila v jeziku integralne centralistične države. Sklicevanje na legalnost je bila parola, za katero se je JLA vse bolj vpletala v povsem politične zadeve. Občutek, da bo na koncu sledil vojaški udar, je bil vsak dan izrazitejši in v takih okoliščinah je tudi prihodnost rekrutov septemrske generacije postajala vse bolj vprašljiva. Ker so plebiscitne prognoze nakazovale, da bodo junija 1991 Slovenci res šli svojo pot, so starši vpoklicanih vojakov z mešanimi občutki vstopali v novo leto. (Rupel, 1992, 90)

Leto 1991 se je začelo v znamenju šokantnih dogodkov na Hrvaškem, kjer je služila večina slovenskih nabornikov. Najprej so ceste v Kninski krajini zasedli mupovci, nato ljudje s kučmami in puškami in na koncu se je vojska z rekruti postavila med sprte strani. Da bi preprečila splošni spopad, je vojska želela razorožiti republiške paravojaške enote in izvesti mobilizacijo. Z monetarnim vdorom so si centralisti najprej zagotovili finančno konstrukcijo za svoje načrte, nato pa začeli na nevtralgičnih točkah uresničevati svoj velikosrbski sen. Spomladi 1991 so ustanovili Kninsko krajino, ki ni več priznala ustavne ureditve in republike Hrvaške, nato pa so sprožili nemire v Borovem selu in Pakracu. V akcijah in provokacijah, v katerih so se srečevali enote hrvaškega Mup in "uporniki", so se vse pogostje vključevale redne enote JLA, v katerih so služili tudi mnogi slovenski naborniki. Tem ni pravzaprav nič pomagal ustavni sklep slovenske Skupščine, da z 8. marcem 1991 ne bo več pošiljala rekrutov iz Slovenije. Znašli so se na prvi bojni črti, skoraj enako kot njihovi vrstniki na Kosovu leto prej. (Janša, 1992, 71) Ko je orostrelec zbora narodne garde na začetku maja 1991 v Splitu ustrelil stražarja pred VKPO Saša Gešovskega, ki je umrl na rokah slovenskega pripadnika vojaške policije, je postalo tudi v Sloveniji jasno, da bo JLA pri discipliniranju države uporabila tudi mlado vojsko.

Ustanovitev odbora staršev

Velik koncert slovenske estrade v organizaciji Radia Kranj v dvorani na Planini z motom *6000 slovenskih vojakov naj se vrne domov ...* ter poziv 57 podpisnikov iz Žalca in Velenja F. Bučarju (predsedniku skupščine republike Slovenije), J. Jansi (sekretarju RSLO republike Slovenije), M. Kučanu (predsedniku predsedstva republike Slovenije) in J. Dmrovšku (slovenskemu članu predsedstva Jugoslavije) za "takojšen odpoklic in varno vrnitev naših sinov" sta spodbudila Društvo za enake možnosti žensk in moških Iniciativa, da v Ljubljani dne 16. maja 1991 zberejo starše, ki imajo otroke v JLA. (GOS 1)

Marija Cigale je pred približno dvesto navzočimi v imenu sklicatelja "v sejni dvorani na Kidričevi 5 v Ljubljani, ki je bila premajhna za vse starše vojakov iz Slovenije, ki služijo vojaški rok v Vojni krajini na Hrvaškem", dala pobudo za ustanovitev *Odbora za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov*. Starši, "ki s svojimi nočnimi morami niso hoteli ostati sami, so v na trenutke emocionalnem in zelo vročem ozračju izpostavili nečloveške napore in nevarne situacije, ki so jim slovenski vojaki izpostavljeni 24 ur na dan". Zahteve staršev so bile sicer nepolitične, zaradi znanega položaja v državi pa njihovega političnega pomena niso mogli povsem zanikati, zato so od slovenskih oblasti zahtevali, "naj ne provocirajo JLA, ki na te provokacije odgovarja s pritiski na slovenske vojake". Starši so pozvali slovensko oblast, "naj preneha dajati prazne obljube, da bodo slovenski vojaki doma 12. junija, ker za to ni nobenih realnih zakonskih osnov. Še manj pa to dopuščajo politične razmere v državi". Zbor staršev je menil, da je "lahko edini sogovornik JLA, ki pa ji morajo postaviti take zahteve, ki bodo za JLA sprejemljive". Zato je odbor na nekatere naslove JLA poslal prošnjo, naj se slovenski vojaki vrnejo na služenje vojaškega roka v Slovenijo, kjer bi tudi do konca odslužili vojaščino. Starši, ki so profesorja Janeza Stergarja imenovali za poslovodečega v novoustanovljenem Odboru staršev, so izjavili, da bodo uradovali v prostorih študentske organizacije na Kersnikovi 4, kjer naj bi vsak dan ob 18. uri prirejali javne seje, kamor so vabili vse prizadete starše in druge državljane. Odbor je tudi sklenil, da se bo obrnil na RSLO in predstavnike JLA ter da bo zaradi nevzdržnega položaja otrok v ponedeljek, 20. maja 1991, v Cankarjevem domu sklical javno zborovanje, na katero bo povabil republiško in zvezno oblast, saj je bilo ogroženo varovanje človekovih pravic (Delo, 18. 5. 1991, 3).²

Okrog profesorja J. Stergarja se je že na začetku vzpostavila iniciativna skupina, ki je tudi pozneje vzdrževala tempo in odgovornost vodenja Odbora za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov. Ta iniciativna skupina se je združila po tem, ko je slovenska javnost (še zlasti prizadete družine in starši vojakov) začela vse bolj zaskrbljeno spraševati o usodi rekrutov, ki so iz RS odšli na služenje vojaškega roka v JLA. Mladi

2 Starši se bodo o vrnitvi vojakov ...

vojaki so bili v nemogočih razmerah zlorabljeni za "ločevanje sprtih strani" na kriznih območjih nekdanje Jugoslavije, med njimi so bile že prve žrtve, JLA pa jim je začela še nezakonito podaljševati neprostovoljno služenje. Najozžjo skupino, kateri so se v različnih časovnih obdobjih pridruževali ali iz nje izstopali tudi drugi aktivisti odbora, so sestavljali Janez Stergar, Fani Debevc, Bojana Mirnik, Boris Gombač, Nada Mesarič, Natalija Gorščak, Edvard Raubar, Tone Kuntner in mnogi drugi. (GOS 2)

Že naslednji dan (17. maja 1991) so člani odbora na Kersnikovi 4 od Amnesty International dobili delovno sobo, vzpostavili telefon in pri sindikatu SVIZ odprli žiro račun za morebitne prostovoljne prispevke. Sestavili so besedilo prvega razglasa, ki so ga po telefaksu iz Narodnega muzeja poslali v slovenski in jugoslovanski tisk. Istega dne so se Stergar, Gombač, Debevc in Ravbar dogovorili, da gredo k predsedniku predsedstva Slovenije Milanu Kučanu, in prosili za podporo mirovniško gibanje (Marko Hren). Amnesty International (Zoja Skušek) in društvo OZN. Poiskali so še povezavo s prof. L. Bavconom (človekove pravice), starši vojakov iz Maribora (Breda Peer) in se dogovorili, da bodo po izvolitvi S. Mesića za predsednika predsedstva SFRJ obiskali tudi njega. Pogovori s sekretarjem RSLO J. Janšo in njegovim pomočnikom Jankom Stuškom so se začeli 17. maja 1991 ob 8.30. Po informaciji J. Stergarja, kaj si člani odbora mislijo, je J. Janša odgovoril,

- da je zaradi slovenskih rekrutov imel že sedem sestankov z Beogradom,
- da je bila skupščina RS za 10. junij 1991, ko naj bi napočila samostojnost Slovenije, v dilemi, ali naj nabornike odpokliče ali prosi JLA za odpust (tudi decembrskih nabornikov),
- da se dogovarja z vojaškim vrhom o sporazumni razdružitvi, ko bi dan potem JLA odpustila vse slovenske vojake,
- da je dal pobudo za srečanje predstavnikov slovenske in zvezne skupščine ter za srečanje RSLO in ZSLO in da odgovor pričakuje sredi tedna,
- da se bomo v krizi zatekli k odpoklicu, pri katerem bi pomembno vlogo odigral tudi Odbor staršev,
- da se strinja z nenapadanjem JLA,
- da bo skušal vzpostaviti stik s predstavniki 3. uprave ZSLO,
- da veljavni republiški zakon o splošni ljudski obrambi predvideva 12-mesečno služenje vojaškega roka,
- da bo opozoril Franja Tuđmana zaradi Splita,
- da je pripravljen staršem vedno pomagati,
- da se v Cankarjev dom povabijo generalpolkovnik Veljko Kadijević (Kneza Miloša 35, 11102 Beograd), generalpodpolkovnik Konrad Kolšek. (V. armadno območje, V. P. 5027-41002 Zagreb) in generalpolkovnik Blagoje Adžić (Generalštab JLA, Kneza Miloša 33, 11002 Beograd).
- da se bo udeležil tribune v Cankarjevem domu,
- da bo naša zveza Janko Stušek. (GOS 2/1)

Ob 11. uri so se člani odbora po sestanku z J. Janšo v skupščini RS sešli s podpredsednikom Vitodragom Puklom, ki je članom odbora priznal,

- da so v najvišjem državnem vodstvu o problematiki slovenskih vojakov razpravljali pred dvema, tremi dnevi,
- da jih je skrbelo predvsem, da zaradi poostrenih razmer fantje ne bi zgubili živcev,
- da JLA ne sme uporabljati nabornikov za policijsko delovanje na ulici,
- da je treba na teh moralnih vprašanjih dvigniti javno mnenje,
- da je treba to vprašanje internacionalizirati, se izogibati arogance, ker nimamo realne moči, da bi ta problem sami rešili,
- da bi bilo treba doseči diferenciacijo v vrhovih JLA,
- da je prepričan, da sta Janša in Bavčar od začetka zastopala interese fantov, zato obljublja, da bo nekdo iz skupščine navzoč na zboru v Cankarjevem domu. (GOS 2/2)

Ob 15.30 se je delegacija odbora odpravila še na sestanek v predsedstvo RS, kjer jih je sprejel slovenski vrh, in sicer Milan Kučan (predsednik predsedstva RS), Lojze Peterle (predsednik IS RS), France Bučar (predsednik skupščine RS, in Janez Janša (republiški sekretar za ljudsko obrambo). Uvodničar iz odbora je slovenskemu političnemu vrhu izjavil, da se pri reševanju tega kočljivega vprašanja zavzemajo za spravo, ne za zaostrovanje. Ozračje se je takoj nabilo s čustvi.

M. Kučan je izjavil, da je zaradi javnosti želel usklajen sestanek vseh odločujočih v Sloveniji in da so te razmere posledica beograjskega odklanjanja slovenske politike. Po njegovem mnenju bi bilo treba opredeliti dolgoročni skupni imenovalec dveh različnih interesnih skupin, in sicer politike in staršev. Protiarmažno razpoloženje ne bi imelo smisla, saj je tudi JLA potegnjena v igro, ki ni njena. Kučan je predlagal, naj odbor iz Cankarjevega doma pošlje poziv novemu predsedniku predsedstva SFRJ, Mesiću, ki naj podpre "premirje" in odpravi "vojno stanje". Isto je tega dne storilo slovensko predsedstvo.

Člani odbora so predsedniku odgovorili, da upajo na pravno podporo RSLO, da so ob Cankarjevem domu tudi za več hkratnih kulturnih manifestacij po Jugoslaviji, da nasprotujejo uporabi slovenskih nabornikov za ustvarjanje tamponskih območij med sprtimi nacionalisti in menijo, da bi vojska morala spustiti tiste, ki jim je vojaški rok potekel 1. maja 1991. Na koncu je predsednik IS L. Peterle navzoče seznanil še z izjavo generala Konrada Kolška in admirala Stanislava Broveta, da bodo slovenske vojake izpustili po formalni odcepitvi, kar seveda Slovenci sprejemajo, vendar s pripombo, da je treba do takrat zagotavljati pravice in dostojanstvo vojakov. Na večernem drugem rednem sestanku odbora na Kersnikovi so člani delegacije seznanili preostale člane Odbora o pogovorih pri najvišjih predstavnikih slovenske oblasti. Seznanili so se tudi s stališči mirovnikov, ki jih je predstavil M. Hren. Odbor se je seznanil tudi, da se bodo mirovniki sestali v Sarajevu 25. maja in da bodo mirovniške

skupine igrale v Križankah 30. maja. (GOS 2/3)

Dne 18. maja 1991 dopoldne je delegacija odbora obiskala metropolita dr. Alojzija Šuštarja in mu zaupala obupno počutje slovenskih staršev, katerih otroke so poslali v volčje žrelo. Metropolit je predstavnikom odbora obljubil, da bo ta problem omenil prihodnjega dne v pridigi v stolnici, na srečanju mladih za življenje v Dravljah (25. maja), na Rakovniku konec tedna, na Komisiji za pravičnost in mir in na Trsatu, kjer se bo srečal s predstavniki hrvaške duhovščine. Ob Kuharičevi izjavi je metropolit omenil, da je pred referendumom na Hrvaškem papež dvakrat spregovoril o Jugoslaviji in da je možno, da bo to storil še enkrat. (GOS 2/4)

Zvečer ob tradicionalni 18. uri so člani odbora na tretjem vsakodnevnem sestanku na Kersnikovi 4 po ustaljenem dnevnem redu pregledali dnevne dejavnosti in ugotovili, da se JLA že zateka k svarilom o zunanjem sovražniku. Odbor je veliko pozornosti namenil najavljeni prireditvi v Cankarjevem domu, ki jo je sklical za ponedeljek, 20. maja, ob 16. uri. Organizatorji so od uprave Cankarjevega doma dobili dovoljenje, da v dvorani brezplačno priredijo svoje zborovanje. Organizatorji so se najbolj bali provokacij četnikov in splošnega razpoloženja Slovencev do JLA. Tako v tisku kot drugje so pozivali k dostojanstvu prireditve, saj "gre za naše otroke". Odbor se je seznanil z medijskimi dejavnostmi v podporo zborovanju v Cankarjevem domu. Na RGL, Radiu Maribor Radiu Kranj so člani odbora nastopili v zelo poslušnem času, o delu odbora pa so poročali še Radio Študent, Studio D iz Novega mesta, Radio Nova Gorica, Val 202 in Radio Slovenija. V pisnih medijih so o zborovanju poročali Slovenske novice (J. Gačša), Vjesnik in Večernji list. Pomoč vojakom in njihovim staršem sta ponudila tudi psihoterapevt Bogdan Žorž, ki je pripravil nekaj strokovnih protistresnih nasvetov, in univerzitetni profesor Janek Musek. Svojo pomoč so obljubili tudi Primož Simoniti (Slovenska matica), Tone Pavček (Peace Committee pri mednarodnem PEN) in Tone Kuntner. (GOS 2/5)

Četrty redni sestanek odbora je potekal v nedeljo, 19. maja 1991. Člani odbora so se seznanili z odgovorom armadnega vrha, ki je odbor za sredo, 22. maja, ob 11. uri vabil v Zagreb na poveljstvo V. armadnega območja. Odbor je sestavil osnovo za pogovore, na katere naj bi šli dve mami in en oče (Bojana Mirnik, Fani Debevec, Boris Gombač).

V ponedeljek, 20. maja 1991, so se vse dejavnosti odbora usmerile v priprave za popoldansko prireditev v Cankarjevem domu. General K. Kolšek je s telefaksom potrdil, da se bo 22. maja srečal s predstavniki odbora v Zagrebu in da se bo prireditve v Ljubljani udeležil generalmajor Ciril Zabret. Ves dan so potekale tudi oddaje v elektronskih medijih, kjer so člani odbora odsvetovali dezertiranje ali beg iz JLA. Vse je razočaral obupni uvodnik "Detomor" Milana Medena v Dnevniku na temo vojaščine. Iz kabineta RSLO so potrdili, da služi v JLA še 6500 Slovencev, ki

jih ne spustijo, čeprav se jim je vojaški rok že iztekel. (Dnevnik, 20. 5. 1991)³

Istega dne je na tiskovni konferenci sekretar za LO J. Janša predstavil uresničevanje projekta "obramba in varnost" v zvezi z osamosvojitvijo Slovenije. Poudaril je, da so opravljene vse priprave za zavarovanje osamosvojitvenih korakov Slovenije s stvarno močjo. Po njegovih besedah se Slovenija ni nikdar želela razdružiti na konflikten način. Če bi to nameravala, potem bi zavarovala svoje interese tudi s sodelovanjem s Hrvaško. Po njegovih besedah naj bi razdruževanje z JLA potekalo do 31. decembra 1993. Da bi bil ta ponedeljek še bolj dramatičen, je poskrbel Stipe Mesić, ki je domačim in tujim novinarjem izjavil, da je postal polnopravni predsednik predsedstva SFRJ in da ne bo trpel drugih koordinatorjev dela predsedstva, ki so ilegalni. Kljub njegovim nameram pa ga skupščina SFRJ ni potrdila za predsednika predsedstva. (Dnevnik, 21. 5. 1991)

Zbor v Cankarjevem domu

Pod geslom, izpisanim na velikem transparentu, *Vrnite nam naše sinove in brate*, se je ob 16. uri v Linhartovi dvorani Cankarjevega doma začelo veliko protestno zborovanje staršev, sorodnikov in prijateljev, ki so podprli zahtevo odbora po čimprejšnji varni vrnitvi slovenskih vojakov. Krajši kulturni vložek T. Kuntnerja je uvedel govore in pojasnitve povabljenih. "Ko gre za spopad moči, nimajo nobene besede niti pravo niti človekove pravice," je uvodoma dejal profesor Bavcon iz Odbora za varstvo človekovih pravic. Tako kot številni drugi predstavniki najrazličnejših organizacij, zvez in društev je podprl poziv staršev vsej jugoslovanski javnosti za mir in za življenje. Generalmajor Ciril Zabret, pomočnik poveljnika V. armadnega območja JLA, je izjavil, da so v vojski prav tako zaskrbljeni zaradi zaostrovanja razmer in da je življenje vojakov skupna skrb vseh. Javno je izjavil, da se bo s prihodnjim dnem začel odpust vojakov iz njegovega območja, ki se jim je iztekel vojaški rok. J. Janša je povedal, da je sam občutil, kolikšno moč ima spontano organiziranje ljudi, še zlasti če je povezano z varstvom človekovih pravic. Izjavil je tudi, da so vse dejavnosti skupščine RS o predčasnem odpustu le kolateralne dejavnosti, ki skupščini SFRJ in ZIS nalagajo, naj rešita ta problem. JLA tu ni toliko kriva, je izjavil Janša, ki je glavni problem videl v politični praznini državnih federalnih institucij. "Odpoklic vojakov ni efektiven, dokler se med Slovenijo in federacijo te zadeve ne razčistijo," je izjavil Janša, ki je naložil JLA odgovornost za vojaški vsakdanjik, ki ne sme biti vojni, ampak mrimodobni. Vojake morajo izobraževati za obrambo domovine, in ne za policijske akcije.

Za njim sta spregovorila še Janko Stušek, pomočnik sekretarja RSLO za naborne zadeve, in Vilko Jelen, delegat zvezne skupščine, ki sta izjavila, da je Odbor staršev

3 Detomor.

pravi kraj za reševanje teh zadev. Vprašanja prizadetih staršev so bila nedvomno bolj neposredna. Vprašali so:

- zakaj drži JLA fante v tankih po 20 dni brez umivanja in spanja,
- zakaj JLA ne igra vloge pomirjevalca,
- koliko je samomorov med vojaki,
- kaj če se vojak ne vrne z dopusta,
- ali naj vojaki samovoljno zapustijo JLA, če pride do izrednih razmer.

Na vprašanja sta v glavnem odgovarjala general Zabret in minister Janša. Ta je izjavil, naj se vojaki do zadnjega držijo pravil in naj iz vojske ne bežijo ter da so, dokler ni izrednega stanja in dokler ne bo skupščina RS uredila drugače, dolžni spoštovati veljavni red. Generalmajor C. Zabret je na zastavljena vprašanja odgovoril v pomirjevalnem tonu. Izjavil je, da z vojaki ravna korektno, da se skušajo izogibati uporabi redne vojske v policijske namene, da je uporaba vojakov v tamponskih akcijah včasih nujna, ker JLA nima profesionalne vojske. Če prihaja do akcij, skušajo starešine zaščititi vojake, katerim zagotavljajo psihofizično podporo. V takih razmerah, je nadaljeval Zabret, se včasih zgodi, da ni ne izhodov za izpitne roke ne nobenih drugih izhodov. Ta izjava je v Linhartovi dvorani dvignila temperaturo, saj so navzoči starši generalove izjave razumeli kot večno izmikanje. Predsednik Odbora J. Stergar je nato zboru v Cankarjevem domu predložil resolucijo, v kateri so starši otrok, ki služijo vojaški rok, in drugi državljani RS, zbrani na shodu 20. maja 1991 v Ljubljani, predsedstvo SFRJ, skupščino SFRJ, ZIS, ZSLO in slovensko republiško vodstvo pozvali, da:

1. se zaostreno politično stanje v Jugoslaviji umiri;
2. se stopnja povečane pripravljenosti v JLA zmanjša;
3. se naši otroci ne uporabljajo za operativne naloge pomiritve uličnih ali drugih demonstracij, saj so za to bolj prikladne selekcionirane enote policije in JLA;
4. starešine zavarujejo otroke, ki služijo vojaški rok;
5. se ne podaljšuje z zakoni določen čas služenja vojaškega roka;
6. se dopušča stik med službujočimi otroci in njihovimi starši, prost izhod v civilnih oblekah, vsi redni, izredni študijski in nagradni dopusti. Enotam, ki so bile uporabljene na kriznih območjih, naj se dovoli počitek in rehabilitacija ter primerna prehrana in medicinska pomoč;
7. prebivalstvo Jugoslavije, predvsem pa državljani kriznih žarišč, ne zaostčuje odnosov z JLA, saj so v teh enotah otroci vseh narodov in narodnosti Jugoslavije;
8. se starši, sorodniki in prijatelji naših otrok v Sloveniji in Jugoslaviji, ki vsakodnevno trepetajo za njihovo usodo, pridružijo našim pozivom za mir ter naj se organizirajo v njihovo obrambo, saj starši nočemo, da bi bila življenja in prihodnost naših sinov predmet političnih obračunavanj. (GOS 1/1)

Starši so z zbora v Cankarjevem domu odšli nič manj zaskrbljeni, kot so prišli, saj jim ne Janševe (vse bomo uredili) ne Zabretove izjave (nič ni hudega) niso vplivale posebnega zaupanja. Slovenska televizija je sicer poročala o zboru v Cankarjevem domu, hkrati pa o zaostrovanju na Hrvaškem, kjer je služila vojaški rok večina Slovencev. (Deło, 21. 5. 1991, 1;⁴ Dnevnik, 21. 5. 1991, 1;⁵ Tribuna, 27. 5. 1991⁶)

Kot je kazalo, se je bilo res treba odpraviti v Zagreb, saj je bila tam rešitev vseh naših kratkoročnih težav. Na petem rednem sestanku odbora 21. maja zvečer so se člani dogovorili s predstavniki Evangelikičanske cerkve, da jim predstavijo svoje težave, analizirali so dogodke v Cankarjevem domu in povzeli mnenje medijev. Opozorili so, da je Janša v pogovoru za TV-dnevnik, ki ga je povzel tudi Yutel, opozoril, da zbor staršev v Cankarjevem domu trdno stoji za slovensko osamosvojitvijo, čeprav na zboru o tem niso govorili. RSLO so povprašali za pisno tolmačenje, katera zakonodaja in dolžina vojaškega roka veljata za obveznike, ki so že nastopili služenje vojaškega roka, ker se v zvezi s tem pojavljajo nejasnosti. Člani odbora so se s pomočjo J. Muska povezali s psihologi in psihoterapevti v zdravstvenih domovih, na polikliniki v Ljubljani in z ordinacijami na Poljanskem nasipu, da bi pomagali staršem z nasveti. (GOS 2/6)

Intervencija pri poveljstvu V. armadnega območja

Odbor je delegaciji, ki je 22. maja potovala v Zagreb (Mirnik, Debevc, Gombač), dal naslednje usmeritve:

- zahvaliti se predstavnikom V. armadnega območja, da so nas sprejeli v tako kratkem času, in za to, da so v teh dneh odpustili 600 nabornikov, ki so izpolnili rok;
- opravičiti se, ker smo jih v dopisu napačno naslovili;
- zahvaliti se, da so generalmajorju C. Zabretu dovolili, da se je udeležil zbora v Ljubljani. V zelo težkem in napetem ozračju, pred 1500 starši, je svojo nalogo dobro opravil;
- odbor si prizadeva za dobre odnose s poveljstvom V. armadnega območja, saj si od tega obeta sodelovanje, ki bo omogočilo boljše počutje otrok na služenju rednega roka v JLA;
- zahvaliti se armadi, da so se razmere umirile in da so lahko domov odšli fantje, ki so že odslužili. Prav v tej smeri gredo prizadevanja za boljše sodelovanje staršev in JLA;
- prosimo, da vojaški vrh vzpostavi stik s starešinami na terenu, da ne zaostruje odnosov z vojaki, v smislu disciplina – da, zlorabe – ne;

4 Vojaški obvezniki se vmejo domov.

5 Čimprej v vsakdanjost.

6 Vrnite nam naše sinove in brate.

- dovolijo naj se redni stiki vojakov z zunanjim svetom (telefonski, pisni in osebni), saj to prispeva tudi k boljši psihični pripravljenosti vojakov. To je treba sporočiti poveljstvom v vojašnicah, in sicer naj spodbujajo stike s starši;
- glede bežanja priporoča odbor boljše stike s starši, ki morajo vseskozi poudarjati, naj nihče ne beži domov. Če do prebega vseeno pride, potem je to treba obravnavati kot kršitev, ne kot dezerterstvo, saj država ni v vojni.

Odbor je delegaciji svetoval, naj po zahvalah in prošnjah vojaškemu vrhu postavi še tri zahteve, in sicer:

- 1) Odbor zahteva, naj se na kriznih območjih uporabijo profesionalne sile zveznega sekretariata za notranje zadeve oziroma profesionalni oficirski kader. Redni kader naj se samo usposablja in naj ne bo na prvi bojni črti. V zvezi s tem je treba od vojaškega vrha doseči, da se vojaki, ki so bili v preteklih dneh tako rekoč na fronti, pošljejo v rezervo ali na dopust domov, da se njihove psihofizične moči obnovijo.
- 2) Odbor zahteva, da se po možnosti vsi slovenski naborniki – če bo obveljal rok 12-mesečnega služenja – prekomandirajo v Slovenijo, kjer bodo končali redno usposabljanje. Mi kot starši in kot davkoplačevalci bomo pritiskali na vlado in parlament, da se izpolnijo vse finančne obveze do JLA, ki jih republika Slovenija ni poravnala. To bo legitimni pritisk civilne družbe na slovensko politiko.
- 3) Odbor zahteva, da se JLA izjasni glede sklepa skupščine republike Slovenije, da se slovenski fantje vrnejo domov do 10. junija 1991. Ker je bila slovenska skupščina demokratično izvoljena in ker smo člani odbora kot državljani republike Slovenije dolžni spoštovati legitimno oblast, sprašujemo, kaj JLA misli glede 7-mesečnega služenja vojaškega roka, ki ga je določila slovenska skupščina. Odbor zahteva poenotenje stališč.

Na koncu naj delegacija odbora vpraša sogovornike V. armadnega območja, kaj se bo iz tega sestanka preneslo navzgor na najvišjo raven, ali nam lahko dajo definitiven odgovor, ali pa mora odbor še do najvišjih vrhov v državi. Tudi JLA mora vedeti, da predstavljamo interesno skupino, ki lahko mobilizira več kot 100.000 državljanov, da v svoji republiki lahko izvajamo dnevne pritiske tako na centralno kot na republiško oblast za tri zadeve, in sicer:

- 1) za pomiritev,
- 2) za dogovorno politiko,
- 3) za plačevanje dolgov federaciji.

Da pa lahko v povezavi z vsemi jugoslovanskimi starši vojnih obveznikov ustvarimo nezanemarljivo interesno skupino, ki bo izvajala pritisk tudi na JLA, in sicer za:

- 1) ublažitev razmer,
- 2) večjo profesionalizacijo in učinkovitost.
- 3) odgovornost ljudstvu pri uporabi sredstev in vodenju te institucije.

Za doseg te ciljev se bo odbor zatekal k vsem zakonsko omogočenim potem,

predvsem pa k intervencijam v zvezni skupščini in zveznem izvršnem svetu. (GOS 1/2)

Dve mami, F. Debevec in B. Mimik, in en oče, Boris M. Gombač, so se 22. maja z vlakom odpravili v Zagreb. Razpoloženje na vlaku ni bilo spokojno, saj so bili otroci vseh treh na služenju prav pri ljudeh, s katerimi se bodo čez uro ali dve pogajali. Pregledovali so dogovorjeni scenarij zahtev in razpravljali o zahvalah in prošnjah, ki jih bodo naslovili generalom. Ob prihodu na sedež V. armadnega območja se je tisto jutro kar bleščalo od zlatih epolet in nasmehov. Za mizo so se na eno stran usedli Debevec, Mirkova in Gombač, na drugo stran pa Kolšek, Predanič in Zabret. General K. Kolšek je navzoče seznanil, da govori v imenu vrhovnih poveljnikov JLA, in sicer V. Kadjevića in B. Adžića. "Pri vsem, kar se dogaja," je v uvodu dejal Kolšek, "ne gre za novi val v JLA, saj z njo ni bilo problemov 45 let." Po njegovem "starši ne morejo napriliti krivde za dogodke zadnjih dni JLA, saj je porok miru, ki jo vodijo šolani kadri. Politične razmere v državi zaostrejujejo ljudje, ki hočejo uničiti Jugoslavijo." V nadaljevanju je menil, da so "Slovenci dobri vojaki, ki ljubijo svojo domovino. Zato so mnogi za samostojno Slovenijo, mnogi pa tudi niso." Na koncu je dejal, da je "JLA sila, ki združuje državo in spoštuje sklepe predsedstva z dne 9. maja. Če bodo ti sklepi preklicani," je izjavil Kolšek, "bo JLA dan po 26. juniju 1991 odpustila vse slovenske vojake." (GOS 1/3)

Na koncu je na generična vprašanja dal še nekaj generičnih odgovorov:

- general Rašeta je res posredoval na Plitvicah, vendar vojaki JLA niso izstrelili niti naboja;
- hrana vojakov je bila vedno v skladu z vojaškimi standardi JLA;
- JLA upošteva psihofizično stanje vojakov, saj sanitetna psihološka služba redno pregleduje vse problematične primere;
- on sam je s pomočnikom za moralno-pravne zadeve pošiljal dopise, naj v enotah skrbijo za posameznika, ki je za JLA najvišja vrednota;
- predstavniki odbora so danes dragi gostje, vendar morajo vedeti, da Slovenija že tri mesece daje v zvezni proračun le 5% dogovorjenih zneskov, kar ni prav, saj je to politika izvršenih dejstev. Prav zaradi tega ima federacija velike težave z drugimi republikami, ki nočejo biti nekaj manj kot Slovenija. Odbor staršev bi moral po Kolškovem mnenju vplivati na poslance slovenske skupščine, ki naj izničijo že sprejete sklepe o zmanjšanju vplačil za vojsko, kar se dogaja zadnje tri mesece. Poslanci naj sklenejo, da Slovenija spet postane redni plačnik dogovorjenih zneskov za vojsko;
- JLA, ki jo on zastopa za V. armadno območje, se zavzema za konkretno sodelovanje z odborom in za iskanje primernih rešitev. Bistvenega pomena je, da odbor in JLA vzpostavi konkretno oblike sodelovanja. Zato starši ne morejo zahtevati, da gredo na krizna območja profesionalci, saj jih JLA, kot je v Ljubljani že omenil general C. Zabret, nima. Zato uporabljajo redno vojsko, a

jo pošiljajo na teren v oklepnikih, ki so jamstvo za njihovo varnost. V tem smislu bi moral odbor staršev delovati pomirjevalno, saj oficirski kader skrbi za vojake po veljavnih pravilnikih;

- odbor mora zlasti prepričati slovenske vojake, naj ne dezertirajo in naj ne bežijo, saj je to nezakonito;
- redne inšpekcije redno rešujejo spore, ki nastajajo v odnosu vodnik – vojak, in skrbijo za odpravo posameznih primerov zaostrovanja. Iz poveljstva V. armadnega območja bodo naslednjega dne šle depeše na teren, ki bodo podrejenemu oficirskemu kadru naročile, naj bodo fantje v rednih stikih s starši.

To so konkretne oblike sodelovanja, za katerih izvajanje lahko on jamči. Drugo so abstraktne želje odbora staršev, na katere nima neposrednega vpliva. Tako lahko le domneva, da bodo Slovence spustili domov takoj po odločbi o samostojnosti, čeprav 7-mesečni rok, ki ga je izglasovala slovenska skupščina, in datum 10. junij 1991 za JLA nič ne pomenita. Na splošno bi moral odbor vplivati na medije, da bi bili bolj objektivni. Tako je slovenska televizija enostransko poročala o pogovoru s Peterletom prejšnjega dne, ni pa omenila razoroževanja martičevcev. V bistvu Kolšek ni vedel, "kaj namerava državni vrh". Vedel je le, da mora vojska varovati mir, izterjati denar in evidence vojakov ter se držati veljavnih zakonov. Odboru je obljubil, da bo zveznemu sekretariatu za ljudsko obrambo poslal informacijo o tem, kaj so predstavniki odbora rekli in zahtevali, in da JLA ni kriva za razmere v Jugoslaviji. Na splošno lahko reče, da jih boli prezir do JLA, ki ga je občutili na Hrvaškem in v Sloveniji, saj je ta navsezadnje še vedno vojska vseh narodov in narodnosti Jugoslavije. (GOS 1/3) Predstavniki odbora so po uradnem pogovoru v spremstvu generala C. Zabreta obiskali vojašnico in stopili v stik z enoto vojne policije, v kateri je bilo tudi nekaj Slovencev. B. Gombač je navzoče nagovoril v slovenščini in srbohrvaščini in vojake zaprosil, naj ne bežijo iz vojske.

Kljub napornemu dnevu je delegacija zvečer na šestem rednem sestanku odbora poročala o dogajanju v Zagrebu. Informatorji odbora so menili, da sta bila Zabretov obisk v Ljubljani in obisk predstavnikov odbora v Zagrebu za vojake koristna, saj so jim že isti dan spet dovolili k telefonom, obljubili so jim prosti izhod in nekaterim celo opravljanje izpitov na univerzi. Informatorji so tudi poročali, da prihajajo iz V. armadnega območja pomirjajoče novice, in sicer da so se z Reke domov vrnili trije vojaki, da je v vojašnicah za 50% zmanjšana pripravljenost in da imajo v Travniku od 5. aprila civilno obleko za izhod. Odbor je na 6. seji sklenil, da se J. Janši zastavi javno vprašanje, zakaj RSLO ni objavil stališča glede Kolškove izjave, da bo JLA odpustila vojake v rednem roku, da bo ponudil Karitasu in Rdečemu križu informacijo glede slovenskih vojakov v JLA in da bo srečanje s članom predsedstva SFRJ J. Dmrovskom možno takoj, ko bo ta to zmogel. Od informatorjev je prišlo obvestilo, da bi do junija 1991 lahko odpustili 1900 slovenskih vojakov in da je marca iz Slovenije v JLA odšlo 107 prostovoljcev. (GOS 2/7)

Mejni prehod Repentabor: dviganje slovenske zastave

(Foto: Davorin Križmančič, Arhiv Primorskih novic)

Repentabor border crossing: hoisting the Slovene flag

(Photo: Davorin Križmančič, Primorske novice archives)

Gospod G. Filo iz Evangeličanske cerkve je 23. maja 1991 obljubil odboru, da bo tudi njegova Cerkev storila vse, da bi pomagala slovenskim vojakom. Vzpostavila bo stik z evangeličani v Vojvodini in poskusila ponuditi pomoč mladim vojakom. J. Stergar se je dopoldne uradno sestal z J. Stuškom iz RSLO in mu posredoval članke Medena, Šoljana in Sporočilo Odbora staršev št. 4, ki je govorilo o zagrebškem srečanju odbora in vojaškega vrha. J. Stušek je J. Stergarju izročil gradivo JLA o pravih službenih vojaških rokah, ta pa je od RSLO zahteval točno interpretacijo, ali velja v tem trenutku za slovenske vojaške 12- ali 7-mesečno službeno vojaško roko. J. Stergar je sogovornika opozoril še na dejstvo, da so po informacijah odbora naborniške evidence dokaj nezaščitene.

Napad JLA na vadbni center TO Pekre pri Mariboru

Oba sogovornika in tudi druge člane odbora, predvsem tiste, ki so bili prejšnji dan na poveljstvu V. armadnega območja v Zagrebu, je presenetila vest, ki jo je ob 14.30 objavil Val 202, da je zjutraj JLA s tanki obkolila slovenski vojaški učni center v

Pekrah pri Mariboru in izsiljuje njihovo predajo. Tako v Pekrah kot na Igu je namreč v učnih centrih služila nabor prva generacija slovenskih vojakov, ki niso odšli v JLA, ampak so ostali v Sloveniji. Naenkrat so se v Sloveniji vsi izredno zresnili. Odbor se je takoj sestal in ugotovil, da armada kljub obljubam, ki jih je dala v Zagrebu, nadaljuje rušenje demokratičnih načel in želi disciplinirati Slovenijo oziroma želi z izgovorom, da išče vojaške evidence, izničiti amandmaje slovenske skupščine o služenju vojske v Sloveniji. Že tako napetemu ozračju je svoje dodala še vest, ki jo je spet posredoval Val 202, da se kljub obljubam vojske 600 slovenskih vojakov, ki naj bi že končali redni vojaški rok, še ni vrnilo domov. Na seji Odbora staršev je vrelo kot v panju, saj smo razumeli, da so bile besede, izrečene prejšnji dan v Zagrebu, le slepilni manevar. Ob 17.20 pa je javnost pretresla vest, da je v Vukovarju nesrečno preminil slovenski nabornik M. U. iz okolice Bleda, ki ga je zmečkal vojaški transporter. Navzoči na seji so ugotavljali, da so se predvidevanja odbora uresničevala drugo za drugim:

- 1) vojska je v Sloveniji pripravljala udar,
- 2) zato ni puščala vojakov domov,
- 3) kar je bil vzrok za nesrečno smrt mladega nabornika.

Ob teh novicah, ki so zadevale bistvo delovanja odbora, je J. Stergar izjavil, da je do nadaljnjega odbor na permanentni seji. Breda Peer iz mariborskega Odbora staršev nam zvečer še ni vedela povedati, kako se razvijajo zadeve v Pekrah, in je menila, da se obe strani verjetno še pogajata. Edina možnost, da bi odbor kaj zvedel iz prve roke, je bil klic generalmajorju C. Zabretu v Zagreb, kar je storila F. Debevec. C. Zabret je, kot da bi hotel razložiti dvojnost, ki je takrat vladala v armadnem vrhu, dal dve izjavi, in sicer:

- 1) da je za mariborske dogodke kriva slovenska TO in
- 2) da je 600 slovenskih fantov že na poti domov. (GOS 2/8)

Odbor je v zvezi z vsemi dogodki tistega dne, predvsem pa ob nesrečni smrti slovenskega nabornika M. U. izdal Sporočilo Odbora staršev št. 5. V njem so člani odbora ob vukovarskem primeru izrazili sožalje staršem in starešinam (!), ob pekrskih dogodkih in ugrabitvi pogajalcev pa napisali, da je krivda obojestranska in da Slovenci ne bodo sprejeli logike "obrambe vojaške časti", ki jo v Pekrah TO izkazuje pred tanki. S to izjavo je odbor, ki je ščutil predvsem interese generacije slovenskih vojakov v JLA, demantiral govorice nekaterih političnih skupin, da je le podaljšek Janševe in Peterletove politike. Člani odbora, ki so jih o zadevi podrobno obvestili starši Matjaževega tovariša, so na Gorenjsko poslali občuteno sožalje, s posebnim pismom pomočniku komandirja 1. oklopne enote, v kateri je bilo ob Matjažu tudi več Slovencev, pa so zaprosili, naj izpustijo fante na dopust. (GOS 1/4)

Na pobudo S. Lokar, ki je 24. maja predlagala, da bi deputacija žensk in Odbora staršev v znamenje pomiritve obiskala bodisi poveljstvo ljubljanskega in mariborskega vrha JLA bodisi štab TO Slovenije, je odbor odgovoril, da so že v stikih s poveljstvom V. armadnega območja. Zaradi zaostrovanja v Mariboru, kjer so kljub temu, da je bilo

pred odklopljenimi vojašnicami (ob mariborski so odklopili tudi vojašnice v Rimskih Toplicah, Laškem in še kje) že dovolj hudo, napovedovali še splošno manifestacijo, so bili zaradi apela mater tistih slovenskih vojakov, ki so bili v Mariboru dvojni ujetniki, v odboru res zaskrbljeni. Skrbele so jih tudi alarmantne vesti, da se vojaki, da bi ušli prisili, zatekajo k avtolezionizmu. V tem smislu je odbor na eni strani angažiral prof. Lokarja, da je stopil v stik s šefom vojne psihiatrije s prijateljsko prošnjo za posredovanje v Mariboru, na drugi pa je v smislu pomiritve strasti v Mariboru izdal Sporočilo odbora št. 6, ki so ga objavili vsi najpomembnejši slovenski mediji in v katerem so pozvali k pomiritvi strasti. (GOS 1/5)

Ob javnih se je odbor zatekal tudi k poljavnim stikom s slovensko oblastjo. Tako je predsednik J. Stergar kot sindikalni zaupnik Sindikata vzgoje in izobraževanja (SVIZ) izkoristil srečanje s šolskim ministrom dr. Petrom Venceljem dne 26. maja 1991 in mu prenesel skrb staršev, da se otroci, ki so odšli v vojsko takoj po opravljenem zadnjem letniku gimnazije, ne bi mogli vpisati na univerzo. Minister je kljub avtonomiji univerze obljubil, da bo pri rektorjih posredoval za slovenske vojake.

Druga zadeva te vrste je bila prošnja sekretarju RSLO, naj v pričakovanju prvih prebegov poskrbi, da bodo vojaki dobili deponirane potne liste, da bi se lahko umaknili v tujino. J. Janša je dal na voljo J. Stuška, ki bi lahko potno listino pripravil v eni uri.

Tretja zadeva je bila uradna udeležba člana odbora na pogrebu umrlega gorenjskega vojaka M. U. S slovensko vlado smo se domenili, da bo predstavljal Slovenijo, saj starši na pogrebu niso želeli ne JLA ne TO.

Četrta akcija tihe diplomacije je bil pritisk na generala Ivana Dolničarja, predsednika Zveze borcev, naj 27. maja na seji predsedstva ZZB prepriča aktivnega mariborskega generala Berceta, da vojska umiri žogo. (GOS 2/9)

Na splošno so se zadnji teden maja 1991 vse zadeve dogajale okrog Maribora. J. Janša je v zvezi z zaskrbljenostjo Odbora staršev in tudi širše skupnosti zaradi zaostrovanja v Mariboru izjavil, da je bil izklop elektrike v štajerskih vojašnicah le epizoda. Člani odbora so od svojih informatorjev zvedeli, da je JLA razglasila, da bodo v Sloveniji do 31. maja potekali manevri, v katerih bodo sodelovali letalstvo in specialci. Zvedeli so tudi, da se z juga proti severu sistematično selijo vojaške enote, ki pred odhodom vadijo s pravimi naboji v Slunju. Vest, da so v Mariboru s slovenskimi vojaki ravnali strožje kot z drugimi, članov odbora ni presenetila. Presenetila pa jih je novica, da so bili vojaki večinoma v tankih in oklepnikih. Iz Beograda in Skopja je odbor prek M. Cigale dobil nekaj telefaksov podpore. Odbor je tudi ugotovil, da je zadeva s potnimi listi neusklajena in ne deluje ter da je Delo kot opomin oblastem objavilo pismo vojakov.

V akcijo za pomiritev zaostrenih razmer je šla tudi ZZB. I. Dolničar je sklical vse slovenske generale. Ta slovenski vojaški zbor je v imenu 65 še živečih generalov sprejel izjavo, v kateri je zvezni izvršni svet in vlado RS opomnil, naj ne zaostrujeta že tako zaostrenih razmer. Kot opomin so generali slovensko vlado spomnili na več

kot 6000 slovenskih vojakov, ki služijo v JLA, in na veliko število slovenskih oficirjev. Na koncu so vojaški vrh opomnili, da JLA ne more frontalno napasti svojega ljudstva. (GOS 2/10)

Kljub Janševi izjavi, da je bil izklop elektrike v vojašnicah le epizoda, je v noči s 27. na 28. maj skupina pripadnikov TO odpeljala iz tovarne TAM v Mariboru štiri oklepne transporterje. Ta očitna provokacija je razmere še dodatno zaostila. V ta scenarij so se vklopile novice informatorjev, da na V. armadnem območju ni več ne dopustov, ne telefoniranja, ne oddaje in ne prejemanja pošte, da se povečuje stopnja vojne pripravljenosti ter da so se manevri razširili na Hrvaško in BiH.

Po pogovoru z republiško koordinacijsko skupino, ki je odbor seznanila z ultimati JLA glede odpeljanih oklepnikov BOV (ultimativna vrnitev vozil do 19. ure), so navzoči člani odbora na seji ugotovili, da je bila akcija pripadnikov TO "golo izzivanje". Četudi se je JLA sprenevedala, da ni vojnega stanja, se je vsem zdelo, da se konfrontacija med TO in JLA nadaljuje. Predsednik Odbora J. Stergar je pol ure po izteku roka brezupno iskal predsednika vlade L. Peterleta. Medtem je generalmajor M. Vidmar, načelnik štaba ljubljanskega korpusa, ob 20.05 po televiziji izjavil:

- da je TO ukradla že plačana vozila.
- da v Sloveniji ni specialnih enot in
- da je rešitev spora v rokah slovenske politike.

J. Janša je ob 22. uri po radiu odgovoril, da so bili štirje transporterji z mrežami in lansirnimi napravami za solzivec TAM-u plačani le delno in da sta bili enota, ki je intervenirala v Pekrah, in diverzantski vod, ki je izvedel ugrabitev v mariborski občini, povsem enonacionalna. Da se je položaj približal vrelišču, je pričal tudi nočni telefonski klic predsednika vlade L. Peterleta J. Stergarju. Ta mu je v imenu odbora izrazil vznemirjenost staršev zaradi prekinitve dogovorov ob 13. uri, pozval je k večji politični prožnosti in manj generalske zadržanosti na obeh straneh, čeprav pozna dilemo o napačnem razumevanju popuščanja, je bil Stergar prepričan, da je vprašanje štirih železnih pošasti premalo prepričljiv argument tako za slovensko kot za svetovno javnost. O kaosu v vojašnicah in o travmatičnem položaju slovenskih vojakov so odboru poročali vznemirjeni starši iz vse Slovenije. Oni si gotovo niso želeli zaostrovanja. Odbor je z nujnimi klici na predsedstvo in IS skušal uveljaviti politično rešitev, vendar se v tistih dramatičnih trenutkih nihče ni oziral na želje civilne družbe. (GOS 2/10)

Po pogovoru z nekaterimi v TAM-u zaposlenimi starši vojakov je odbor ugotovil, da se položaj tam umirja. Oče tankista v vojašnici F. Rozmana – Staneta pa je poročal, da je pri njih še vedno zelo napeto. Zaradi pritiska staršev in sprejetih odgovornosti do staršev je član odbora B. Gombač obiskal člana predsedstva D. Pluta in mu sporočil stališče odbora, da štirje transporterji niso ekvivalent življenju slovenskih vojakov, ki jih JLA drži v vojašnicah. Zato naj politika opravi svoje delo in naj se ne skriva za odločitvami TO. Plut je odbor prosil za izjavo, ki naj bi predsedstvu pomagala pri argumentiranju privilegiranja politične nad vojaško akcijo.

Takrat je predsednik Odbora J. Stergar izjavil, da "tanki nimajo duše". (GOS 2/11)

Potem ko je modrost prevladala nad vihravostjo in so oklepnike BOV vrnili, se je konec meseca za kratek čas vse pomirilo. Odbor se je spet posvetil operativnim zadevam, ki so slovenskim vojakom pomagale, da so bolje preživeli svoj vojaški vsakdanjik. V ta namen se je pravnik D. Skubić ponudil, da pomaga odboru pri vprašanju evidence kršenja pravil službe, kar je skrbelo nekatere vojake, ki so bili vpleteni v pretepe zaradi zmerjanja Slovencev, čeprav je bilo vse spontano in neorganizirano.

Odbor je tudi ugotovil, da kljub zagotovilom sekretarja RSLO, da bodo starši lahko dvigali potne liste slovenskih vojakov, tega niso mogli storiti. O tem so obvestili J. Stuška, ki je bil zanje zadolžen.

Odbor je vsem jugoslovanskim republiškimi in pokrajinskimi skupščinam poslal pismo o pomiritvi. Pri redakciji je pomagala M. Cigale, ki je tudi poročala o svojem obisku v Beogradu, kjer ji je podpredsednik Živko Pregl dejal, da je kriza za zdaj mimo, da v Beogradu ob odsotnosti bolnega V. Kadjevića vlada relativno zatišje in da lahko člani odbora pridejo tja kadarkoli, saj jih bo že kdo sprejel. Huje je s slovensko politiko, saj z Beogradom ne komunicira, ker je zadnji dopis iz Ljubljane prišel 9. maja.

Odbor je poslal pismi tudi V. Kadjeviću in B. Adžiću ter A. Markoviću in Ž. Preglu, v katerih je predlagal, da se po kninsko-reškem zgledu skuša posplošiti odpuste in z deklaracijo prestaviti, zaradi psiholoških razlogov, drugi del služenja vojaškega roka na kasnejši čas. Vse tri nadaljnje seje odbora so potekale v nekakšni prikriti kritiki politike izvršenih dejstev, kar je privedlo so zaledenitve odnosov z RSLO. (GOS 2/12)

Odbor staršev je tokrat skušal na miren način doseči čim večji iztržek pri beograjskih oblasteh, kar je navedel tudi v Sporočilu odbora št. 8, ki ga je Val 202 v celoti objavil nekaj pred 15. uro. O njem so poročali še vsi slovenski mediji. Na sestanku odbora in RSLO je profesor J. Stergar izročil šefu kabineta Z. Klemenčiču tri dokumente, in sicer Sporočilo odbora št. 8, pismo V. Kadjeviću in B. Adžiću ter pismo A. Markoviću in Ž. Preglu. Ob tem je opozoril na nerešeno vprašanje potnih listov in na neraziskani vlogi v stanovanje člana odbora, profesorja K. (GOS 1/6)

Po pomiritvi spet zaostritve

Vendar tudi JLA ni počivala. Odbor je po informacijah s terena ugotavljal, da je bilo stanje v V. armadnem območju slabo. Izjava vukovarskega generala, da je smrt Slovencev le uvod v splošno razoroževanje paravojaških organizacij, je govorila v prid zaostrovanju. Da se bodo žrtve šele začele, so po malem izjavljali skoraj v vseh vojašnicah na Hrvaškem. Ta dokumentirana poročila je odbor zbral in jih s prošnjo za pomoč posredoval sekretarju predsedstva Rdečega križa Slovenije (RKS) Mirku Jeleniću, ki je priznal, da so s tem doseženi standardi za intervencijo RK. Ponudil je

podporo RK po vsej Jugoslaviji, čeprav RK v vojašnicah ni imel pristojnosti. Kot primer podpore je M. Jelenič navedel vprašanje, ki ga je njegova organizacija postavila JLA, in sicer ali so v mariborskih dogodkih res zlorabili znak RK. (GOS 2/13)

Članom odbora občutek politične osamljenosti pri njihovih zahtevah ni bil tuj, zato se jim je večkrat zastavljalo vprašanje, ali naj pred javnostjo razgrnejo nemoč slovenskih staršev, da bi pri izvoljenih organih dosegli kakršenkoli premik v zadevi, ki jim je bila najbližja. V prvih dneh junija se je spet pojavilo vprašanje, ali naj odbor v javnosti znova terja odgovor predsedstva, vlade, Drnovška in skupščine RS. Člani odbora so vedeli, da politika sledi svojim načrtom, vendar so zaradi moralnega dolga slovenskim staršem vztrajali pri zaščiti interesov slovenskih vojakov v JLA. Zato so skušali razbiti izolacijo, v kateri se je znašel odbor, s pismi A. Izetbegoviću, S. Mesiću, K. Kolšku in vsem predsednikom jugoslovanskih republik, ki so se 6. junija zbrali v Sarajevu. Drugi sveženj pozivov so naslovili slovenskim politikom F. Bučarju, J. Drnovšku in predsednikom poslanskih klubov. Odbor je od vseh zahteval, naj se vprašanje vrnitve slovenskih vojakov v JLA reši pametno.

Izolacijo so člani odbora skušali preseči tudi z osebnimi pogovori z najvidnejšimi republiškimi in jugoslovanskimi politiki. Tako so nepovabljeni na razstavi civilne zaščite v Kranju s solzami v očeh pristopili k predsedniku R. Makedonije Kiru Gligorovu (njegov vnuk je bil takrat v JLA) in njegovemu pandanu Cirilu Zlobcu, članu predsedstva R Slovenije. Prosili so ju, naj storita vse, da se na kriznih območjih ne bi uporabljala redna vojska, kar so s 30.000 podpisi podprle tudi makedonske matere. V Kranju so člani odbora prvič po glaciaciji srečali tudi J. Janšo. Očitno se je v zadnjih dneh do SFRJ izvajala bolj previdna politika, saj naj bi po njegovih informacijah v tistih dneh L. Peterle, M. Kučan in J. Drnovšek obiskali Beograd in se tam pogovarjali z A. Markovićem in V. Kadijevićem. Člani odbora so sklenili, da še istega dne pošljejo dopis L. Peterletu, naj odboru poroča o tem sestanku. Člane odbora naj bi ta stališča zelo zanimala, saj bi Markoviću ob njegovem skorajšnjem obisku v Ljubljani postavili nekaj vprašanj. Iz Beograda se je oglasil Miran Mejak, ki je odbor obvestil, da njihovega pisma v zvezni skupščini niso priložili tekočemu gradivu. Svetoval je, da pri zveznih poslancih V. Jelenu in V. Potočniku urgirajo, naj zadeva pride na dnevni red. To bo možno, saj je o tem govoril z Brovetom.

Glavna tajnica ljubljanske univerze M. V. je odboru sporočala, da bodo organi univerze obravnavali možnost za podaljšanje vpisnega roka. Razpis bo samo eden in izjem zaradi računalniško vođenega sistema vpisa ne bo. Univerza nemogočega ne bo obljubljala, čeprav rektor razume stiske mladih slovenskih vojakov v JLA. Prav zaradi tega bo podaljšal vpisni rok do druge polovice julija 1991. Odbor je o vseh teh zadevah s Sporočilom odbora za javnost št. 9 obvestil zainteresirano javnost. Mediji so o vsem tem obširno poročali. (GOS 1/7)

Večer s Stipetom Mesićem

Udari na znane politične osebnosti so postali odlika odbora. Zavedali so se, da na takih srečanjih lahko izvejo kaj iz prve roke in so deležni velikega medijskega odziva. Zato so na javno tribuno D. Medveda s Stipetom Mesićem v Dobrni za petek, 7. junij, zvečer delegirali J. Stergarja, Fani Debevec ter Metko in B. Gombača. Tam naj bi pred javnostjo spraševali nesojenega predsednika predsedstva Jugoslavije S. Mesića o zgodovinski odgovornosti za življenja rekrutov med njegovim predsedovanjem oziroma vrhovnim poveljevanjem JLA. Zvečer se je delegacija odbora v Dobrni na Celjskih večerih res udeležila javne tribune, na kateri je nastopil predsednik predsedstva SFRJ Stipe Mesić, ki ga je spremljal šef kabineta dr. Vrcan. Potem ko mu je predsednik odbora prof. J. Stergar izročil apel s prilogami in se mu je S. Mesić zahvalil z dovtipom, da "ni vedel, da imajo slovenski vojaki tako lepe mame", se je začela prava diskusija. J. Stergar ga je rotil, naj začne poslovati kot predsednik in poveljnik, saj to tudi je. Če tega ne stori, bo pred sabo in pred zgodovino kriv za morebitne nove žrtve. S. Mesić mu je obljubil, da bo ukrepal in da bo razložil preostalim članom predsedstva, da se JLA ne sme uporabljati v policijskih akcijah. "Učiniću sve što ja mogu učiniti, da se armija vrati u kasarne," je na koncu izjavil S. Mesić, ki je poudaril, da se 9. junija izteče rok enomesečnega "policijskega" pooblastila vojski. Ko so člani odbora zvedeli, da jih bo J. Drnovšek sprejel v ponedeljek, 10. junija, in da bo 19. junija v skupščini razprava o Peterletovem pismu ZIS zaradi slovenskih vojakov, so lahko pristopili k pisanju Sporočila odbora št. 10. (Dnevnik, 9. 6. 1991)

Na znameniti, usodni in pričakovani dan 10. junij 1991, ko naj bi se slovenski fantje vrnili domov, če bi veljala slovenska zakonodaja tudi v federalnih merilih, so informatorji poročali, da je v Mariboru še vedno zelo napeto in da so oficirji še vedno v vojašnicah. Iz Bosne so starši vojakov povedali, da so tja prodrli martićevci, kar je obsodil admiral Brovet. Odbor se je mrzlično pripravljal na prihod jugoslovanske vladne trojice v skupščino RS. Pred slovenske poslance so prihajali A. Marković, S. Brovet in Ž. Pregl. Po podatkih odbora je bilo vprašljivih še 1500 vojakov junijske in 2400 vojakov septembrske generacije. Dogovorjeno je bilo, da bo delegacijo odbora, če se bi bilo mogoče uskladiti, na pogovor z Markovićem spremljal delegat skupščine SFRJ V. Jelen. (GOS 2/14)

Kljub koristnosti pobude, da bi se predsednik ZIS srečal s člani odbora, to slovenskim oblastem ni bilo jasno. Predsednik skupščine F. Bučar je bil že nekaj časa za člane odbora nedosegljiv in treba si je bilo zagotoviti udeležbo v skupščini tudi drugače. Predsednik komisije za SLO je obljubil, da bo spravil "kake tri v dvorano", v skrajni sili pa bi nas tja spremlil skupščinski receptor, ki smo ga poznali. Že spet so se člani odbora počutili kot nebodigatreba slovenske politike. Kljub svoji konstruktivni vlogi smo nekomu prekrizali račune, kar ni bilo v prid akciji, ki smo jo vodili. Iz teh nočnih mor nas je na neki način rešil Janšev namestnik J. Stušek, ki je sicer

prišel poročat o obisku delegacije mednarodnega Rdečega križa, videti pa je bilo, kot da bi prišel zaradi povsem drugih zadev.

Odbor je kljub gluhoti tako na slovenski kot na zvezni strani sklenil, da se bodo njegovi člani pogovorov z Markovičem udeležili, pa naj stane, kar hoče. Ko je zvečer srečanje v telefonskem pogovoru s Stergarjem potrdil podpredsednik ZIS Ž. Pregl, ki je zahteval, da pogovor med starši in Markovičem poteka pred obiskom predsednika ZIS v skupščini, je članom odbora postalo jasno, da se jim je posrečil veliki met in da se bodo lahko pogovarjali z A. Markovičem, ki je bil "zaradi povsem normalnega stanja v Jugoslaviji" najvišja inštanca v državi. O tem, kje se bosta delegaciji srečali, je odločal slovenski protokol, ki nam je namenil dvorano v vladni palači. (GOS 2/15)

Srečanje z A. Markovičem

Na dan srečanja z A. Markovičem, S. Brovetom in Ž. Preglom se je J. Stegar v skupščini srečal z V. Jelenom (delegatom v skupščini SFRJ), Ivanom Kuharjem (predsednikom komisije za SLO slovenske skupščine) in sekretarjem Jožetom Petkom. Predstavil je dotedanje delo odbora, njegove cilje in reference ter dogovorjeni scenarij za pogovor z Markovičem. Kuhar je Stergarja opozoril na sprejemanje novih vojaških zakonov v Beogradu, ki naj bi izničili pomen amandmajev k slovenski ustavi in slovenskega zakona o SLO, ki je predvideval služenje vojaškega roka v Sloveniji. Te nove beograjske odredbe naj bi Slovenijo prisilile v plačevanje njenega deleža za vojsko, JLA naj bi omogočile prisvajanje evidec in ukinitve slovenske učne centre na Igu in v Pekrah. O tem naj bi se 21. junija 1991, nekaj dni pred osamosvojitvijo, predstavniki RSLO pogovarjali z generali v Sloveniji in dorekli, kako naprej. Skupščinska komisija za SLO (v njej je bil tudi Aksentijević) je podpirala prizadevanja Odbora staršev za varno vrnitev domov, vendar velja glede prebežnikov iz JLA pravilo, da vojaška policija lahko sledi ubežniku in njegovi opremi tudi v njegovo stanovanje. Prav zaradi tega je treba biti na to zelo pozoren in pri otrocih, ki še služijo v JLA, ne vzbujati praznih upov. Glede pogovora članov odbora z Markovičem je J. Stergar sprejel predlog Kuharja in Jelena, da se oba udeležita teh pogovorov.

Dne 12. junija ob 13.30 so se v bliskavicah mnogih fotografskih aparatov na eno stran mize v dvorani IS SR usedli Marković, Pregl in Brovet, na drugi pa predstavniki odbora Stergar, Gombač, Debevec, Mesarič, Melinc in Kogovšek. Ob Jelenu in Kuharju je bilo v dvorani tudi veliko predstavnikov medijev, ki so skrbno sledili dogodkom. Predsednik odbora Stergar je svoj poseg strukturiral v desetih točkah, in sicer:

- 1) najprej se je gostom zahvalil za njihovo pripravljenost za pogovor, kar bi lahko bil obet za dobre in pomirjajoče novice za vprašanja, ki že dolgo bremenijo tako starše kot JLA, kateri smo zaupali svoje otroke;
- 2) poimensko je pozdravil goste iz Beograda;
- 3) predstavil je člane odbora;

- 4) poudaril je avtonomnost odbora pred vsako politiko, kar dokazujejo vsi njegovi javni dokumenti;
- 5) poudaril je, da ima odbor zaradi podpore nekaj deset tisoč slovenskih državljanov moralno moč in obvezo, da se lahko pogovarja z obema stranema povsem avtonomno. Pri tem ga podpirajo bistveni segmenti slovenske družbe od kulturnikov, znanstvenikov do vseh verskih skupnosti v Sloveniji;
- 6) odbor ima v Sloveniji več krajevnih pododborov (Maribor, Novo mesto, Nova Gorica, Postojna), povezan pa je tudi z odbori staršev po vsej Jugoslaviji;
- 7) Odbor za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov je informativna, pomirjajoča, terapevtska skupina pritiska;
- 8) odbor od predsednika ZIS pričakuje odgovor o vprašanjih glede normalnega, mirnodobnega služenja vojnega roka v JLA. Univerzalna pravica do življenja in zdravja ni namreč noben privilegij, in če v državi ni vojnega stanja, potem se tudi vojske ne more tlačiti med sprte strani;
- 9) slovenski starši se zaradi spremenjene zakonodaje v Sloveniji sprašujejo, kdaj se bodo njihovi sinovi vrnili iz JLA: 16., 20. ali 26. junija. Odbor ni trojanski konj slovenske politike, noče biti pa niti zavorna cokla slovenske osamosvojitve. Odbor lahko le apelira, prosi, spodbuja in posreduje med različnima stranema, več od njega ni mogoče pričakovati;
- 10) odbor zahteva spoštovanje osnovnih načel odgovornosti na strani ZIS in JLA, ki naj ne bodo načelna, ampak povsem praktična, kot sledi:
 - zaradi funkcije in imena naj navzoči člani ZIS zagotovijo, kadar bo dogovorjeno – varno vrnitev vsem. Odbor namreč svetuje vojakom, da se z dopustov vračajo v vojašnice;
 - slovenski vojaki naj se junija brez zadrževanja varno vrnejo domov;
 - ob prebegih, ki so posledica večmesečne nekorektnne uporabe redne vojske v policijske namene, naj JLA upošteva labilno psihofizično stanje vojakov, ki so videli Pakrac, Borovo selo, Plitvice, Knin, Split, Maribor in Ptuj;
 - kot starši in državljani ZIS-u sporočamo, da ne moremo biti mirni, ko je vojska že "izstrelila naboj" oziroma je že povzročila žrtve, ko ni pacificirala Krajine, ko zlorablja znak RK in aretiraja civiliste.

Na koncu je J. Stergar omenil, da je z besedami težko opisati muke, ki jih doživljajo starši, vendar jim morajo najvišji predstavniki države dati nekaj zagotovil, da ne postanejo panični in ne začnejo ukrepati vsevprek.

Predsednik Zveznega izvršnega sveta A. Marković je kljub nasmehu odgovoril hitro in trezno:

- A. ZIS se od prvega dne zavzema za isto stvar kot Odbor staršev.
- B. Čeprav je pričakoval krizo, je bilo zavarovanje emancipacijskih teženj Slovencev z vojaško silo tisto, kar je sodu izbilo dno.
- C. Nihče nima pravice razbijati državo.

- D. Dogodki so prehiteli ustanovitev zveznih odredov milice, kar bo ZIS kmalu nadoknadil.
- E. Slovenija je s prisilnim rekrutiranjem kršila zvezne zakone že od 25. septembra 1990. Od takrat tudi ni sredstev za JLA.
- F. Proti trnoglavljenju slovenske vlade se mora dvigniti glas prizadetih. Za nastale razmere je kriva tudi slovenska vlada.
- G. Na medsebojnem zaupanju bo zgradil Jugoslavijo brez meja, ki jo bo varovala JLA.
- H. V pogovor z odborom je privolil le iz človekoljubnih razlogov. V svoji funkciji na konkretne odgovore ne more odgovoriti. Za te naj se obrnemo na Kadjeviča in Adžića.

Po krajšem pogovoru s slovenskima članoma delegacije se je A. Marković odpravil v slovensko skupščino, kjer ga je z uvodnim govorom sprejel predsednik IS L. Peterle. Ta je v zvezi z vojaškimi vprašanji poudaril, da slovenski zakon predvideva prevzem tretjine objektov JLA do 31. avgusta 1991 in da je zmanjšanje vojaškega kontingenta za eno tretjino letno do leta 1993 dogovorjeno. Prav tako je dogovorjeno ciljno financiranje JLA. Za varovanje meje bi Slovenija plačala stroške, plače, pokojnine itd. Odpoklic nabornikov po osamosvojitvi bi bil zanj nujen, s tem da bi preostalo vojaščino odslužili v Sloveniji. Peterle je svoj poseg sklenil z besedami, da se mora Slovenija držati lastnih zakonov in ustavnih amandmajev, če hoče ohraniti verodostojnost pred lastnimi državljani.

A. Marković je v dokaj napetem ozračju odgovoril, da je idejo o srečanju s slovensko skupščino dobil po obisku evropskih odposlancev. S Kučanom, Peterletom in Drnovškom se je ZIS pogovarjal že šest mesecev, zdaj pa je napočil čas, da se iz oči v oči sreča s slovensko zakonodajno oblastjo. Ker ta ni neposredno obremenjena z izvršno oblastjo, ji Marković kot predsednik vlade predlaga, da slovenski poslanci pred popolnim razpadom sistema sprejmejo njegovo pobudo o popolnoma novi Jugoslaviji, ki bo slonela na suverenosti državljanov in na čistih računih. Slovenci, je nadaljeval Marković, kljub prigovarjanju novih političnih veljakov, na en dan (26. junija) ne morejo preprosto pozabiti na 70 let skupne zgodovine. O tem so prepričani tudi na Zahodu, saj projektu nove Jugoslavije namenjajo veliko sredstev. Slovenska politična elita je po volitvah 1990. delovala stihijsko ter ni upoštevala ZIS in drugih zveznih organov. Tam se je v resnici bila prava bitka za demokracijo in prav on je večkrat nosil glavo napredaj pred generali. Pred usodnim 26. junijem 1991 je to prišel povedat v slovensko skupščino, da pozneje ne bi bilo nesporazumov, kdo je za kaj kriv, saj smo vsi pred zidom lastne odgovornosti in noben scenarij ni vreden ne žrtev ne krvi, je dejal A. Marković. Kljub jasnim znamenjem EGS, Bushevega pisma in obljub Pariškega kluba je slovenska oblast stopila na pot brez vrnitve. Vsaka medalja ima dve plati in prav zanima ga, kako bo slovenska skupščina rešila vojaško vprašanje. To je od septembra 1990 reševal on, ki je zadrževal prisilno rekrutacijo. Dokler jih je

on v Beogradu branil pred načrti discipliniranja, je še šlo, kako bo pa zdaj, pa mu ni jasno. (GOS 2/16)

Zaostrovanje v pričakovanju 26. maja 1991

Dan po Markovičevem obisku so člani Odbora staršev obravnavali odmeve v medijih in ugotovili, da so o obisku poročali dokaj korektno. Veliko je bilo tudi slikovnega materiala in ob celotnem obisku je bil segment srečanja Marković-odbor zelo opazen. Vzrokov za odlaganje srečanja med odborom in predsednikom ZIS člani niso razumeli, čeprav so imeli občutek, da to srečanje ni bilo zaželeno, ker bi odbor lahko podlegel Markovičevim obljubam in s tem zmotil slovensko osamosvojitve.

Med temi premlevanji je J. Stušek iz RSLO sporočil, da je v Kumanovem v nesreči umrl še en slovenski vojak. Iz pogovorov z Markovičem se je dalo razbrati, da ZIS zagotavlja vrnitev rekrutov ob razdružitvi. To bodo morali potrditi zvezni organi (tudi s slovenskimi delegati), če bodo delovali in če bo slovenska oblast ob odpoklicu zagotovila pravno varstvo in fizično varno vrnitev. Stušek je še povedal, da je RSLO dobil informacijo, da tudi Hrvati razmišljajo, da konec junija ne bi več pošiljali rekrutov. Glede prebežnikov nam je povedal, da ima tudi vojaška policija dolžnost, pokazati vojaški sodni nalog za pregled stanovanja. Obstaja informacija, da je vojska pred dnevi mobilizirala vso vojaško policijo in s tem dala vedeti, da se pripravlja na 26. junij. Zanimalo ga je, ali vemo, katere skupine fantov bi se bile po tem datumu pripravljene organizirano vrniti domov, in da pripravljajo organizacijo prevozov s spremstvom. Ker je "vrhovno poveljstvo", torej predsedstvo SFRJ, zdaj v polni sestavi, vendar z dominantnim številom srbskih članov, je pričakovati, da bo vojska kaj ukrenila. Najprej bi lahko poskusili z odvzemom evidenc, pozneje s preklicem vseh dopustov, nazadnje pa s prepovedjo vračanja zaradi izrednih razmer. Z odlaganjem se položaj le poslabšuje, je sklenil Stušek. (GOS 2/17)

Odbor je pod težo teh novic 14. junija skušal prek Ameriškega centra v Ljubljani priti v stik z ameriškim veleposlanikom v Jugoslaviji Warrenom Zimmermanom, ki je prav tisti dan srečeval slovenske politike v slovenski metropoli. To članom odbora zaradi natrpanega veleposlanikovega urnika ni uspelo. Svetovali so jim, naj svoje prošnje posredujejo direktorju ameriškega centra Eugenu Santoru.

Obisk pri dr. J. Drnovšku

Isti dan so člani odbora ugotovili, da je odpadli obisk pri Zimmermanu nadomestilo vabilo pri članu predsedstva SFRJ dr. J. Drnovšku. V nekoliko neugledno sobo 120 drugega nadstropja vladne palače so se namenili: J. Stergar, B. Gombač, T. Kuntner, F. Debevec in N. Mesarič. Že na začetku se je dr. J. Drnovšek opravičil za odlaganje sestanka. Profesor J. Stergar mu je predstavil člane delegacije in cilje od-

bora po Markovičevem obisku, ki je pri vseh zbudil dokajšnjo nelagodnost. Drnovšek je priznal koristnost odbora in dejal, da so bili tudi njegovi pogledi vseskozi podobni. V Jugoslaviji sta se vseskozi bodli dve smeri, in sicer trda in mehka, in slednja je, čeprav je bil sam njen privrženec, začela v zadnjem času hitro izgubljati. Kljub vsemu pa generali niso za stihijski razpad skupne države, ampak za legalno pokritje ločitve od Jugoslavije. Ker sta bila po njegovem Kadijević in Brovet trezna moža, naj ne bi prišla po rekrute v Slovenijo, ampak sta le zahtevala časten in socialen sporazum. Kot član predsedstva SFRJ je videl veliko sporočil svetovne javnosti, ki so nasprotovala enostranskemu odhodu Slovenije. Tudi zaradi tega je imel Drnovšek nekoliko drugačna stališča kot Ljubljana. Kljub temu z njo sodeluje prav na področju vojaških zadev, kjer si s slovensko politiko prizadevajo, da bi vsi slovenski državljani služili v Sloveniji. V bistvu so Srbi, čeprav ni bilo možnosti za oživitve predsedstva, čakali na slovenski in hrvaški odhod. Po njegovem mnenju bi vojska, če bi želela konflikt, tega že zdavnaj sprožila. Slovenske plebiscitne odločitve ni nikdar postavljaj pod vprašaj, zato meni, da je treba že enkrat stopiti čez črto ločnico. Ob odhodu so se člani odbora dogovorili s šefom njegovega kabineta J. Siršetom, da mu pošljejo zapisnik sestanka in vse gradivo. (GOS 1/8)

Člane odbora je ob operativnem delu, ki jih je dnevno zaposlovalo, vseskozi begala misel, kaj bo z vojaki 26. junija, ko bo Slovenija razglasila samostojnost. Odgovor so želeli slišati iz najbolj pristojnih ust, in sicer od predsednika slovenske skupščine, ki je za ta dan pripravljaj zakonodajo. Na svoji redni 19. seji je odbor odobril in odposlal dopis dr. F. Bučarju, v katerem so navedli te dvome. Predsednika skupščine so tudi prosili, naj jih zaradi bližnjih dogodkov čim prej sprejme. (GOS 2/18)

Dr. France Bučar se izmika odboru staršev

Kljub vsem pozivom je iz skupščinskih logov še vedno vela zlohotna tišina. Da bi mobiliziraj javnost, so člani odbora za sredo, 19. junij, v dvorano Slovenske matice povabili območne Odbore staršev, javnost, medije in vse, ki jim je bilo vprašanje vračanja slovenskih vojakov pri srcu. Predlagani dnevni red je bil naslednji:

- poročilo o delu, odmevnost v medijih, stiki s starši (J. Stergar),
- poročilo območnih odborov,
- finančno poročilo (B. Mirnik),
- poročilo o trenutnem položaju (J. Stušek),
- razprava o konkretnih ukrepih za varovanje in vrnitev,
- razprava o širjenju stikov v Jugoslaviji.

Videti je bilo, kot da bi se teden dni pred osamosvojitvijo nad Slovenijo začenjaj zgrinjaj temni oblaki. Na zunanjepolitičnem prizorišču je vse presenetila izjava ameriškega državnega sekretarja Jamesa Bakerja o celovitosti Jugoslavije (odbor je

za interpretacijo zaprosil E. Santora iz Ameriškega centra), na notranjepolitičnem pa so se pojavljala razhajanja med Demosom in opozicijo, kjer vsi niso bili prepričani (novico so nam posredovali iz RSLO), kako se bodo opredelili 26. junija 1991.

Ob teh političnih zagatah pa se je nadaljevala bitka za legalizem. Tako so delegati Stranke demokratične prenove (SDP) v slovenski skupščini postavili interpelacijo glede rekrutov in sprejemnih izpitov. To vprašanje so obravnavali tudi v Beogradu. Kot je odboru sporočil poslanec V. Jelen, so v komisiji za splošno ljudsko obrambo zvezne skupščine govorili o vprašanih rekrutov. Tam bo tudi general Radovanović, načelnik pravne službe, in prav njemu bo skušal Jelen vročiti pismo, ki ga je Odbor staršev naslovil na generala Kadijevića in Adžića. Dopis je načenjal vprašanja rednih in študijskih dopustov, ki so jih brez vidnih razlogov odpravili. Dokaze o prepovedi izpitnih izhodov je odbor zbral v vojašnicah na Bohinjski Beli, v Kninu in Splitu. Ker je v Ljubljano v četrtek, 20. junija, prihajal general Ljubomir Domazetović iz 3. uprave JLA, je odbor delegata skupščine SFRJ V. Jelena prosil za informacije v zvezi z rekrutiranjem. (GOS 2/19)

Zhorovanje v Slovenski matici

V dvorani Slovenske matice se je 19. junija ob 16.30 sešla koordinacija slovenskih Odborov staršev. Sedež te častitljive narodne institucije so organizatorji zbrali, da bi poudarili velik pomen, ki ga je imelo vprašanje 6000 slovenskih vojakov za slovenski narod. Od vabljenih se je seje udeležil tudi J. Stušek. Poročilo J. Stergarja je trajalo 40 minut in je obsegalo historiat 20-dnevnega dela Odbora staršev. Debevčeva je referirala o klicih staršev iz vse Slovenije in vojakov iz vse Jugoslavije. Po njenem mnenju ni šlo le za obseg dela, ampak za razsežnost dogodka, v katerega je bilo vpletenih več kot 100.000 prebivalcev Slovenije. Pri komuniciranju s starši si moral biti terapevt, strokovnjak za zveze, futurolog, politik, predvsem pa oče ali mati, saj so klici staršev, ki so opisovali tegobe svojih fantov, zahtevali predvsem veliko solidarnosti. Od območnih odborov so Postojnčani povedali, da odlično sodelujejo z lokalnim sekretariatom za ljudsko obrambo in z občino. Medijsko so jih pokrivala Primorske novice, ki so na njihovo pobudo tudi kritizirale prenapete izjave o 10. ali o 26. juniju. N. L. iz goriškega odbora je omenila, da so se večkrat sestali in da se bodo konstituirali naslednji teden. Gospod Blatnik iz Novega mesta je poročal, da ima stike z ducatom staršev. J. Stergar je prebral poročilo gospe Pečrove iz Maribora, ki je odsotnost mariborskega odbora opravičila, saj so sodelovali na okrogli mizi o teh vprašanjih. Navzoči člani odborov so izrekli kritiko na početje dr. F. Bučarja, ki se ni odzval večkratnim pozivom Odbora staršev. Izrazili so dvom o pregovorni pripravljenosti slovenske oblasti.

Zbor je nagovoril tudi Janšev pomočnik za zadeve nabora J. Stušek. Kot edina zveza odbora s slovensko oblastjo je sporočil, da prihaja naslednji dan v Ljubljano

šef 3. uprave ZSLO (naborništvo) general L. Domazetović, ki bo govoril o vračanju vojakov. Po Stuškovem mnenju je Slovenija JLA z omejevanjem odhoda nabornikov kaznovala, saj je bil odstotek nabornikov osnova za odstotek sredstev, ki jih je vsaka republika nakazovala na njen račun. Zato se je JLA na to temo vedno vračala in kazalo je, da bodo o tem razpravljali tudi prihodnji dan z Domazetovićem. Stušek je pozval, da fante ob prihajajočih datumih opremimo s potrpežljivostjo. Kot kaže, bo odhod Slovenije videti bolj kot enostranska odcepitev, in ne kot sporazumna ločitev. Zaradi tega se položaj bolj zapleta, kot razpieta. Fantom, ki služijo vojsko, naj slovenska oblast zabiča, da odidejo šele z odpustnico oziroma vpisom v vojaško knjižico. Vsekakor so le deset dni pred osamosvojitvijo vse inštitucije delovale povsem konstitutivno. Tako je Peterle pisal Markoviču, naj pri vojakihi urgira, da se bodo študenti lahko udeleževali izpitov, tudi Stušek se bo pri Domazetoviću zavzemal za prost izhod vojakov, Janša pa je pri Kadrijeviču zahteval vrnitev domov. (GOS 2/20)

23. seja odbora dne 20. junija 1991 je spet poskrbela za nekaj presenečenj. Odbor je ugotavljal, da se je delo staršev znašlo v slepi ulici. Tako je general Domazetović odšel iz Ljubljane, ne da bi se srečal s predstavniki odbora, in predsednik slovenske skupščine F. Bučar še vedno ni odgovoril na prošnje. Varljiva tišina obeh vpletenih strani ni napovedovala nič dobrega. Očitno je bilo, da se v dnevih pred deklaracijo o samostojnosti vodijo skrivni pogovori, ki niso smeli v javnost. Nekako brez pomena so se zdeli telefonski klici iz vseh vojašnic v Jugoslaviji, ki so govorili o povečani bojni pripravljenosti. Nič ni koristil niti klic iz Mostarja, kjer so vsi vedeli, da bo JLA odpeljala deset kraguljev iz Slovenije. V bistvu je bil odbor kljub zboru v Slovenski matici in zelo ostrih izjavah na Radiu Kranj do 25. junija povsem odrezan od dogajanja. Celo naš zvesti spremljevalec J. Stušek je spraševal, ali ga še želimo srečati. (GOS 1/9)

Odpoklic ali sporazumni odpust slovenskih vojakov iz JLA

Dne 25. junija 1991 je član odbora B. Kogovšek izrazil zaskrbljenost zaradi napovedi, da bo slovenska skupščina na popoldanskem zasedanju odpoklicala slovenske vojake, ki so služili v JLA. Predsednik odbora profesor J. Stergar je dopoldne pripravljajl izjavo in skušal vzpostaviti stik s predsedniškimi kabinetmi, kar mu pa ni uspelo. Nekako opoldne se je oglasil M. Jugovič iz Bučarjevega kabineta, ki je sporočil, da v ustavno gradivo ne bodo več tlačili obveznikov, v izvedbenih dokumentih pa je vrnitev vojakov prioriteto obdelana. To naj bi pričalo, da skupščino nesporno resno skrbi za nabornike. (GOS 2/21)

Na sestanku odbora 25. junija 1991 ob 16. uri smo na neki način izvedeli, da niti Kučan ob 14.30 še ni vedel točno, kako se bo skupščina odločila glede vprašanja slovenskih vojakov v JLA in ali bo glasovala za *odpoklic* ali za *sporazumni odpust*. Predsednik predsedstva M. Kučan je prek Gombača svetoval, naj se obrnemo na predsednika skupščine, vendar je bil ta nedosegljiv. Nedosegljiv je bil tudi naš uradni

sogovornik J. Stušek iz RSLO, ki je bil na terenu. Počasi so člani odbora razumeli, da nas dr. F. Bučar ni hotel sprejeti, ker mu je problem slovenskih vojakov v JLA jemal zalet za osamosvojitvene napore. Predsednik odbora J. Stergar je zato zredigiral Sporočilo odbora za javnost št. 13 in ga ob 18. uri lastnoročno odnesel v parlament poslanskim klubom. Iz Narodnega muzeja so telefaksi šli po ustaljenem redu na vse redakcije, izjavo pa smo oddali tudi v tiskovnem središču v Cankarjevem domu, ki so ga odprli prav tiste dni. Televizija je sporočilo odbora objavila v tretjem dnevniku, isto so objavili tudi na zagrebški televiziji. Od tiskanih medijev sta ga objavila Dnevnik in Slovenec. V Delu je 26. junija 1991 izšel komentar B. Ježa, ki je pisal o vladnem zamolčevanju nedoseženih dogovorov z JLA in o pričakovanih zaostritvah. Postajalo nam je jasno, zakaj so tvorci slovenske samostojnosti zadnjih deset dni odbor popolnoma ignorirali. Slovenski vojaki v JLA so ostajali talci, nad katerimi Slovenija ni imela nobene možnosti vpliva, čeprav jim je zakon, izglasovan 25. 6. 1991, narekoval brezpogojno vrnitev oziroma "odpoklic". (GOS 1/10)

Starši so se spet znašli v začaranem krogu lastne nemoči. Čeprav je opozicija opozarjala na prenatrženost marsikatero odločitve in na skok v temo, si Demos ni dal dopovedati, da je osamosvojitveni načrt, ki mora uspeti v celoti, torej tudi z vračanjem okrog 6000 slovenskih državljanov, ki jih je vlada poslala v JLA. Reševanje tega problema, ki so ga v vladi zapostavljali, je ostajalo spet le domena staršev, ki so že mesec dni združevali kot subjekt, ki razume, da je bilo združevanje in povezanost rešilna bilka njihovih tegob. Odbor za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov je bil tista čudežna beseda, ki smo jo vsi razumeli kot semantični prevod skupnega reševanja usode posameznikov. Odbor staršev je kot psevdosocialna skupina v nekaj mesecih svojega delovanja storil ogromno ne le v smislu civilnega humanizma, ampak je področju realne politike uspel vsiliti marsikaj, česar si strukturirana oblast na obeh straneh ni niti predstavljala. Med kladvom (nova država) in nakovalom (JLA) smo v sebi premagovali družbeni in človeški instinkt. Na oltarju nastajanja države nismo želeli žrtvovati svojih sinov oziroma smo popravljali napako vlade, ki je del narodove prihodnosti (6000 mladih) pustila v rokah "sovražnika". Beseda, ki smo jo zastavili z ustanovitvijo odbora, je bila obvezujoča, saj smo vsi vedeli, da kot posamezniki nimamo nikakršne možnosti za uspeh. Ne glede na državo in ne glede na politiko smo sklenili, da posplošimo naše travme, saj je bila tako številna skupina mladih dragocen zaklad za vso skupnost. Z rastjo politične zavesti o neizpodbitni potrebi po naši državnosti je rasla tudi zavest, da teh 6000 življenj ne moremo kar tako zapraviti. Z velikim družbenim angažiranjem je odbor rahljaj družbo in dvigal ceno svojih zahtev. Čeprav so odboru včasih prisluhnili eni, včasih drugi in so rdeči tekač enkrat polagali vojaki, drugič pa osamosvojitelji, je odbor trdno sledil samo enemu nagibu, in sicer brezpogojni vrnitvi slovenskih vojakov iz JLA.

Na dan slovenske osamosvojitve se je Odbor za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov znašel v položaju *Omnia contra omnes*. Ta položaj je odbor na neki način

odtujeval od domačega okolja. Čeprav bi morala biti država naš naravni zaveznik, nam je bila neka oblika nekompatibilnosti z njo tako rekoč usojena, čeprav nismo bili le nosilci lastnih parcialnih interesov in starševskega egoizma. Odbor se je vseskozi zavedal, da je bila avtentičnost dogajanja povsem na drugi strani in da je bila naša skupina le stranski produkt vsega, kar se je v tistih mesecih osamosvajanja Slovenije dogajalo. Kljub stalni travmi, da je naša skupina ločena od splošnega toka, smo se vseskozi zavedali, da smo v toku in da se je naš razvoj iz nedoločenega iskanja pomoči usmeril v natančno opredeljeno akcijo. Tudi če smo bili zopni sogovorniki, nam pristranskosti ni mogel nihče očitati. Tudi mi smo bili za osamosvojitev Slovenije, le z enim pogojem, in sicer da osamosvojitev dočakamo skupaj z vsemi slovenskimi vojaki iz JLA. Izkušnje z oblastmi so nam govorile, da moramo za ta cilj biti aktivni, neprijazni, včasih tudi nasilni, drugače problema ne bomo rešili.

Razglasitev samostojnosti

26. seja odbora je potekala 26. junija 1991 ob 16. uri. Na dan razglasitve slovenske samostojnosti je odboru namestnik sekretarja za LO J. Stušek povedal, da so občinski sekretariati za LO dobili natančna navodila za napotitev decembrske generacije nabornikov v več zbirnih centrov TO (ne Pekre ne Ig), da so s Hrvati (čeprav niso trdni) začeli pogovore o povratnikih, da velja Domazetovičeva obljuba, da bo sprejel starše vojakov, da je zvezna kontrola letenja najavila vojno delovanje v zraku in praktično zaprla slovenski zračni prostor, da je kolona JLA razbila barikade proti meji z Italijo in da so vojakom rekli, češ da so nas napadli Italijani, da svet za LO nenehno zaseda, da ne ve, ali se trenutno kdo pogaja z vojsko, da je bila seja skupščine prejšnjega dne bistvena, saj so s prejetjem Ustavne listine o samostojnosti omogočili operacionalizacijo plebiscita o samostojnosti. Slovenija je pristojnim organom ukazala, naj zasedejo meje, postavijo table in prevzamejo carino. Pri izvrševanju teh nalog so se marsikje pojavile napetosti med JLA in republiškimi organi (Lazaret, Krvavi Potok, Škofije, Ljubelj), čeprav se niso izrodile v spopade. J. Stušek je še povedal, da so v številu moštva sile JLA in TO v Sloveniji izenačene, a je JLA tehnično močnejša, čeprav podcenjuje opremljenost in sposobnost TO. Zaradi mobilizacije v Jugoslaviji ni evidence, kje so natančno slovenski fantje, vendar jih lahko odbor naslednji teden pozove, naj se javijo, in jih nato evidentira. Vse večja povezanost Markovića in JLA je lahko zelo nevarna, je poročal Stušek, ki je še dejal, da je ameriški državni sekretar J. Baker vprašal, kje je Slovenija in ali se slovenščina res tako razlikuje od srbohrvaščine ter da Domazetović trdi, da bi šli vsi Slovenci v JLA, če jim slovensko vodstvo tega ne bi prepovedalo.

Po tem alarmantnem sporočilu so člani odbora razumeli, da je bil projekt vrnitve slovenskih vojakov povsem podrejen načrtu za osamosvojitev. Sklenili so, da morajo od slovenskega IS zahtevati, naj se ustanovi medresorska vladna komisija za vrnitev

vojakov, razširjena s predstavniki staršev, humanistov in borcev za človekove pravice (Bavcon). To je J. Stergar ob 18.30 tudi sporočil Peterletovi tajnici. (GOS 2/22)

V takih razmerah smo posamezni člani odbora 26. junija 1991 (vladne službe na slovesnost niso povabile nikogar iz Odbora staršev) dočakali slovesnost, ki je potekala na prostoru med slovensko skupščino, Ljubljansko banko, Maximarketom in preživelim spomenikom revolucije. S solzami v očeh sva z ženo pred stavbo Narodnega muzeja opazovala slovesno razglasitev osamosvojitve. Kot tisoči drugih slovenskih staršev sva se zavedala, da to ni sociobiološko vprašanje in da to niso tribalni kompleksi družinskega poglavarja, ki pogrēša prvorojenca, ampak politično utemeljen bes nad tistimi, ki zadeve niso načrtovali tako, da bi tako velika skupina (6000 slovenskih vojakov v JLA) mladih Slovencev praznovala na Trgu revolucije z vsemi preostalimi. *O ti, Borut, ki si za talca poslal sina Gorazda in nečaka Hotimirja!* Najina odtujenost ob tako slavnostnem trenutku je bila popolna in v smislu Webrove abstrakcije, saj naj bi naši otroci ne postali žrtve interesov drugih, ampak bi lahko bili objekt domače pozornosti. Razpoloženje je bilo v Sloveniji takrat tako, da bi vsi – tako otroci kot starši – raje videli, če bi lahko branili Slovenijo, kot da bi umirali za Jugoslavijo. Če kdaj, smo se takrat ob osamosvojitvi res zavedali, da je odbor najpristnejši izraz civilne družbe, ki državi oponira in jo opozarja na njene nedorečenosti, egoizme in nezasluzeno slavo.

Odbor staršev je ob osamosvojitvi izdal izjavo, v kateri je javnost opozarjal, da ga odcepitev Slovenije od Jugoslavije na neki način skrbi. Osamosvojitve je nedvomno veliko dejanje, vendar med člani odbora in pri starših vojakov v JLA ni prešernega veselja in proslavljanja, predvsem pa nima država pravice ukazati, da naj pridejo vsi vojaki domov, če za to niso izpolnjeni pogoji. "Kje so izvedbeni akti in kje dogovori, gospodje," se je spraševal odbor, ki ni želel, da bi tokrat slovenski vojaki res ostali talci. Po nekaterih informacijah so to postajali vsak dan bolj, saj so jih po agresiji na Slovenijo spraševali, kako so glasovali na plebiscitu in ali so njihovi starši angažirani v Odboru za njihovo vrnitev. (GOS 1/11)

Dan po razglasitvi samostojnosti (27. 6. 1991) se je Odbor staršev sestel v znamenju agresije JLA na Slovenijo. Da se zadeve zaostrejejo prav na resorju, na katerega je odbor vseskozi opozarjal, so govorili vse pogostejši klici obupanih staršev, katerih otroci so službovali v Sloveniji. Naenkrat so ti "privilegiranci" postali tarča vojnih operacij in temu primerno so se oglašali tudi njihovi starši. Naenkrat smo bili z državo res na dveh barikadah in pozive po strpnosti je odbor pošiljal na vse možne naslove. Zaradi vojnega stanja so zaprli stavbo na Kersnikovi 4, zato so se člani odbora sestajali po domovih ali v institucijah, kjer so bili zaposleni in ki so bile ves čas odboru v veliko oporo (Narodni muzej, Inštitut za narodnostna vprašanja, Institut Jožef Stefan). Ob novici, da TO zadržuje veliko ujetnikov, se je odboru porodila zamisel, da bi jih lahko zamenjali za naše vojake v JLA, kar smo tudi predlagali izvršni oblasti. (GOS 2/23)

Zaradi vojne v Sloveniji se je Odbor staršev sestel šele 1. julija. Takrat so na eni od znamenitih tiskovnih konferenc v Cankarjevem domu nastopili J. Kacin, M. Kučan in D. Rupel. V zvezi z našim vprašanjem so sporočili, da je v JLA še približno 3000 slovenskih vojakov, ki so v glavnem stacionirani zunaj Slovenije, in da je danes v Slovenijo prišel prvi večji val prebežnih vojakov z juga. Na odbor so klicali iz BBC, da bi intervjuvali slovensko družino, ki ima otroke v JLA. Ta segment slovenske osamosvojitve je začel prebijati normalni interes za to vprašanje. Stanje v odboru je bilo naelektreno. Sicer je vojna divjala le v Sloveniji, vendar je bilo tudi tu veliko slovenskih vojakov. Nekateri člani odbora so prestopili k organizaciji RK, drugi so dobili otroke domov, tretji pa so zaradi dramatičnih razmer ostali doma. Kljub alarmom, cestnim blokadam in napetemu ozračju je jedro odbora kompaktno delovalo naprej in skrb za svoje otroke razširilo na splošno človekoljubno akcijo zaščite vseh otrok, ki so bili brez svoje želje vključeni v boje za Slovenijo. Tako so nas iz RK vprašali, ali bi odbor prevzel korespondenco med ujetniki v Sloveniji in njihovimi starši v Jugoslaviji. V tej novi vlogi se je odbor začel pogovarjati z več naslovi in postajal referenčna točka širših interesov. (GOS 2/24)

Srbski starši v Ljubljani

Na pobudo človekoljubnih organizacij se je odbor dan zatem v uredništvu Nove revije sestel z ad hoc sestavljenim odborom za sprejem jugoslovanskih staršev (S. Hribar, S. Lokar), ki jih je skrbelo za življenje njihovih otrok v Sloveniji. Tam nas je dosegla informacija, da so ženske v skrbi za svoje otroke zasedle beograjski parlament in da nameravajo tam vztrajati, dokler ne dobijo fantov domov. Istega dne so člani odbora obiskali tiskovno konferenco S. Mesića, V. Tupurkovskega, M. Kučana in J. Drnovška v Ljubljani ter vprašali, kaj so se dogovorili o vrnitvi slovenskih vojakov v skladu s 15. členom Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine Slovenije. M. Kučan je odgovoril, da se o tem "z gospodoma, ki sta prišla v Ljubljano, še niso pogovarjali in da bodo to storili jutri". Na vztrajanje novinarja Vala 202 je predsednik predsedstva SFRJ S. Mesić odgovoril, da so vojaki pač vojaki, za katere povsod velja enak režim. Res je naslednji dan poklical Bojan Ušeničnik, vojaški referent predsednika slovenskega predsedstva, in povedal, da se ne S. Mesić ne V. Tupurkovski glede vračanja slovenskih vojakov nista izrecno izjasnila, a sta med vrsticami povedala, da bi bilo za vse najbolje, če bi se slovenski naborniki čim prej vrnil, pa čeprav bi bil to lahko konec JLA. B. Ušeničnik je v zvezi z najavljenim prihodom srbskih staršev v Ljubljano še izjavil, da je to vprašanje v Jugoslaviji zelo občuteno in da bo našo željo po pomoči prenesel pristojnim. Nekaj ur pozneje sta Janko Štajnbaher iz kabineta predsednika predsedstva in Mirko Fabčić iz Kacinove ekipe sporočila, da so beograjski starši zapustili skupščino SFRJ in da bo pomoč odbora pri njihovem obisku v Ljubljani dobrodošla. Istega večera je v pisarni poslanke S. Hribar v državnem zboru

potekala koordinacija za sprejem srbskih staršev. Na sestanku je odbor dobil informacijo, da je hrvaški MUP na Reki ujel devet slovenskih prebežnikov iz JLA. Poklicali smo sekretarja RSNZ Igorja Bavčarja in ga prosili, naj s hrvaškim kolegom De Goricijo uredita, da se bodo vsi čim prej vrnili v Slovenijo. (GOS 2/25)

Kljub večernim uram je bilo stanje na dan 3. julija še vedno zelo kaotično in novicam ni bilo videti konca. Ker so interes za srečanje s srbskimi starši izrazili vsi poslanski klubi, sta v smislu, da se vsega ne da instrumentalizirati, na televiziji spregovorila S. Hribar in B. Gombač. Ta nastop je Odbor staršev po nekajdnevni vsiljeni medijski karanteni vrnil v igro. Vojna poročila z vseh front so nadomestila tudi povsem vsakodnevna sporočila. Vračanje slovenskih vojakov iz JLA je na račun srbskih staršev spet postalo aktualno in za delo odbora se je spet začela zanimati tudi širša javnost. Na odbor je prihajalo dvojne vrste peticij. Na eni strani so slovenski starši spraševali, ali naj njihovi otroci prebegnejo iz JLA, na drugi pa je vse več jugoslovanskih staršev zahtevalo podatke o svojih otrocih, ki so služili redni vojaški rok v Sloveniji. Kljub ogromni količini odgovornega dela (stiki z JLA in občinskimi štabi za LO) so člani odbora razumeli, da morajo na nekatera vprašanja odgovoriti za to pristojni organi. Zato so o vojaki JLA v Sloveniji začeli odgovarjati pri Rdečem križu, o še vedno nelegalnem zapuščanju JLA pa naj bi svoja priporočila dajali izvoljeni politični organi R Slovenije.

Vendar za sočutje ni bilo ne časa ne možnosti, saj so se člani odbora v zvezi z napovedanim prihodom enajstih avtobusov srbskih staršev zavezali, da svojim sotrpinom priskrbijo spodobno prenočišče in hrano. Za pomoč so poprosili Karitas, Rdeči križ, dijaške domove itd., čeprav se je pozneje izkazalo, da je JLA srbske starše stisnila v obroč, ki ni dovoljeval stikov s slovenskimi starši. Večer pred njihovim prihodom so člani odbora ugotovili, da tako kompleksnemu dogodku sami ne bodo kos. Zato so pri organizaciji programa za srbske starše v dvorani Tivoli zaprosili za pomoč človekoljubne organizacije in nekatere parlamentarce. Sestanek pri Hribarjevi v skupščini se je zavlekel dolgo v noč, saj je ad hoc skupina prevzela koordinacijo med civilno družbo in institucijami. Tam smo izvedeli, da bo jugoslovanske starše sprejela slovenska politična trojka Peterle, Kmecl in Pukl, da avtobusov pred 3. uro zjutraj ne bo v Slovenijo, da imata TO in milica z vsem tem veliko dela, da bi bilo dobro izpustiti vojne ujetnike, predvsem rekrute, z jamstvom JLA, da bodo vamo prispeli domov, da so zvezne miličnike izpustili in vrnili itd. (GOS 2/26)

Dne 4. julija 1991 so se jugoslovanski starši zgrnili pred dvorano Tivoli. Vsak avtobus je vodil oficir JLA, oborožen z osebnim orožjem. Odbor jih je pričakal z dobrodošlico in govori, vendar je bilo zanimanja z njihove strani bolj malo. V glavnem so starše skrbeli panoji z objavljenimi seznammi mrtvih, ranjenih in ujetih vojakov JLA v bitki za Slovenijo. Marsikdo si je te panoje ogledal s solzami v očeh. Te so bile tudi v naših očeh.

Naslednji dan je bil čas za analize in za klice staršev slovenskih vojakov, ki so

bili še v vojašnicah po vsej Jugoslaviji. Ti klici niso obetali ničesar dobrega. Povsod so poročali o trpinčenju, provokacijah in o tem, da prihajajo v srbske vojašnice prostovoljci z izrazito četniško ikonografijo. Vsi so se bali, da si bo vojska celila rane s slovenskimi fanti. Zato so predlagali inšpekcijo mednarodnega RK. Po sprejemu jugoslovanskih staršev je v Delu izšel članek V. Vasleta, ki je nesramno apostrofiral odbor in licemerstvo sprejemanja staršev sovražne vojske. Odbor je obsodil Vasletovo mrhovinarstvo in ugotavljal, da je treba skrb slovenskih ali srbskih staršev razumeti na enak način. Na eni od tiskovnih konferenc 6. julija v Cankarjevem domu so člani odbora Vasleta povprašali, kaj je imel v mislih, ko jih je obtožil egoističnega gledanja na epohalne zadeve. Odgovoril je, da je mislil, da je to bil odbor Drage Ahačič in da bo to že pojasnil. Po psihološki interpretaciji pa da ima prav, saj staršev tako in tako nič ne zanima razen lastnega sina. (GOS 2/27)

V Cankarjevem domu nam je član predsedstva C. Zlobec sporočil, da na enostransko izpustitev ujetnikov ni bilo nobenega odziva JLA in slovenskih rekrutov nihče ne spušča nikamor. J. Kacin je o tem vedel povedati, da je general Negovanović Markoviću rekel, da nima v zvezi z vojaškimi zadevami kaj govoriti. Pripominja, da si mnogi ujetniki ne upajo domov in da je naša stran storila več, kot zahteva mednarodno pravo, saj je to, kar se dogaja v Sloveniji, le prekinitev, ne premirje.

Zamenjava vojnih ujetnikov in slovenskih vojakov

Na osnovi informacij, pregleda tiska in pogovorov s politiki so člani odbora 6. julija sklenili, da se vprašanje vrnitve slovenskih vojakov iz JLA ne obravnava s potrebno resnostjo in da ga slovenska vlada ne pogojuje z izpustom vojnih ujetnikov. Kljub ostrini zahteve so si člani odbora prizadevali za zamenjavo ujetnikov s slovenskimi rekruti v JLA, niso pa vedeli, ali je IS to pametno sprožil ali ne. Informacija, da je A. Izetbegović rekel bosanskim staršem, naj gredo v Slovenijo po otroke, kaže, da se je argument staršev razširil v vsej Jugoslaviji. Po informaciji sekretarja predsedstva Rdečega križa Slovenije M. Jeleniča, da mora Slovenija do 10. ure 6. julija preseliti vse vojne ujetnike na Gospodarsko razstavišče, je odbor razumel, da mu polzi iz rok zelo pomemben adut. Da bi tudi Odbor staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov dosegel svoje cilje in jih sporočil na Brione, kjer so se istega dne tripartitno sestali Slovenci, Jugoslovani in evropska trojka, je še za isti večer ob 20.30 sklical javno zborovanje pred slovensko skupščino, kjer so spregovorili Tone Kuntner, ljubljanski župan Jože Strgar in podpredsednik IS Leo Šešerko. Potek shoda so ob rednem delu spremljali štirje delavci PM center in štirje delavci kriminalistične službe, ki pri tem niso ugotovili posebnosti. (MORS 1)

Zvečer so televizijske postaje zborovanje pred skupščino, ki se ga je po podatkih policije udeležilo več kot tristo ljudi, dobro predstavile, vendar je vtis zbledel ob TV-govoru Veljka Kadijevića, ki je zagrozil s tretjo svetovno vojno. Vse se je nenadoma

spet zaostriilo, kar Odboru staršev in njihovim otrokom v JLA ni bilo v korist. Dr. L. Šešerko je člane odbora povabil v vladno palačo, kjer so se z njimi pogovarjali član predsedstva dr. M. Kmecl, sekretar za LO J. Janša in gostitelj dr. L. Šešerko. Člani odbora so zahtevali, naj bodo življenja vojakov na prvem mestu v pogajanjih z Jugoslovani in na pogajanjih z evropsko trojko. Kmecl je poročal, da sta bila člana predsedstva SFRJ B. Bogičević in V. Tupurkovski obveščena o tej temeljni slovenski zahtevi in da bo slovenska delegacija naslednjega dne (7. 7.) na Brionih to vprašanje omenila kot temeljno slovensko zahtevo. Kljub Kadijevičevemu ultimatu, da mora Slovenija do 7. julija izročiti vse ujetnike, je Kmecl omenil, da nameravajo s tem še malo taktizirati. O številu ujetih starešin je namreč slovensko predsedstvo pisno obvestilo predsedstvo SFRJ. Za njim je sekretar za LO J. Janša zagotovil, da je vrnitev slovenskih vojakov iz JLA eno od vprašanj, kateremu so vseskozi namenjali veliko pozornost. Temu so člani odbora ugovarjali in Janšo opozorili, da je bilo vprašanju kvečjemu namenjene premalo pozornosti. Vrh indolence pa se jim je zdel poziv vlade, naj pridejo vsi vojaki domov, kar je bilo v danih razmerah zelo tvegano. Kot dokaz so Janši izročili poročilo o trpinčenju slovenskih vojakov, ki je po začetku bojev za Slovenijo izbruhnilo v mnogih krajih. To poročilo, ki ga je odbor sestavil na osnovi telefonskih pogovorov z naborniki, je romalo na najpomembnejše naslove v Sloveniji (predsedstvo, IS, RSLO, skupščina in RK). Zaradi teh argumentov je J. Janša predlagal, naj se vprašanje vrnitve slovenskih vojakov popularizira na Kacinovi tribuni v Cankarjevem domu. (GOS 2/28)

Odbor je človekoljubna, ne obveščevalna organizacija

Za člane odbora se je nedelja, 7. julija 1991, začela s pogledom v nebo, od koder naj bi Kadijevič začel napad na Slovenijo. Ker tega ni bilo, so sklepali, da je slovenski vrh popustil v zadevi zamenjave slovenskih vojakov z vojnimi ujetniki. Ker se je naša zgodba že od začetka razvijala v znamenju nenasilja, je odbor veliko pričakoval od nedeljskega zborovanja pred slovensko skupščino. Tam je ob članih odbora Janezu Stergarju in Fani Debevec spregovoril član slovenskega predsedstva dr. Matjaž Kmecl. Vsi trije govorniki so na pogajalce na Brionih naslovili poziv, naj se zgodba slovenskih vojakov v JLA dogovorno konča, saj zanje nihče več ne odgovarja. Kljub aktiviranju prijateljev, znancev in sorodnikov je bilo zaradi Kadijevičevih groženj pred skupščino ljudi bolj za pokušino. Pomanjkanju množice pa so suplirale številne domače in tuje TV-ekipe, ki so zahtevam odbora dale veliko resonanco. Po dogovoru so nekateri člani odbora (Stergar, Debevec, Gombač) ob 11. uri nastopili še na izredno dobro obiskani tiskovni konferenci v Cankarjevem domu. Kljub nekaterim provokativnim vprašanjem makedonskega televizijskega novinarja (ali so slovenski starši branili jugoslovanske nabornike, ali bi mame dovolile odpuščenim sinovom vstop v TO in kateri sinovi branijo Slovenijo) so člani odbora

predstavili svoje argumente za čimprejšnjo umiritev strasti in nemoteno vrnitev slovenskih vojakov. Pri tem govorci na tribuni niso pozabili omeniti solidarnosti z jugoslovanskimi starši, ki so prišli v Ljubljano, in načelnega odpora do reševanja sporov s silo. Popoldne je televizijska mreža CNN zahteve odbora ponesla v svet s pogovorom, ki ga je neposredno opravila z družino, ki je imela sina v JLA. Da so ga res spremljali po vsem svetu, so nam sporočili sorodniki iz Vancouvra z vzklikom "*You are a famous family now.*" (GOS 2/29)

Na redni seji odbora 7. julija zvečer nas je S. Lokar neuradno obvestila, da na Brionih o slovenskih vojakihi niso omenili niti besedice. To novico je z velikim obžalovanjem potrdil tudi dr. Kmecl, ki je odbor uradno obvestil, da je bilo na pritisk trojke od 210 ujetih izpuščenih kar 88 starešin JLA in da evropska trojica ni dovolila aktualiziranja vprašanja vrnitve slovenskih vojakov iz JLA. Te novice so med starše vnesle velik nemir. Ne le, da so z izpustitvijo starešin izgubili možnost zamenjave, ampak je v ponosni, uspešno obranjeni Sloveniji vsak, ki je še imel kakršnokoli zvezo z JLA, postajal že državni sovražnik. Obstajala je namreč možnost, da bi, potem ko je Republika Slovenija sprejela osamosvojitvene akte (25. 6. 1991), nekdo ugotovil, da so slovenski fantje s tem, ko niso na ta datum zapustili JLA, službovali v sovražnikovi vojski. Marsikdo je starše tolažil, da je slovenski zakonodajalec na to pomislil in je v 15. členu Ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine, ki govori o prenehanju dolžnosti služenja vojaškega roka v JLA slovenskim državljanom, zapisal, da bodo njihovo odpustitev urejali pristojni organi Republike Slovenije sporazumno z organi SFRJ. To je bilo po eni strani res, vendar v tako izpostavljenih časih marsikomu ni bilo jasno, kaj se na institucionalni ravni res dogaja in kaj ne. Dejstvo je bilo, da slovenski naborniki svojih enot niso mogli zapuščati nemoteno, saj so marsikje postavili mrtve straže, marsikje so bila okrog vojašnic razprostrta minska polja in marsikje so se v vojašnice zgrnili srbski rezervisti s poudarjeno četniško ikonografijo, ki so Slovence terorizirali. Zato je Odbor staršev slovensko vrhuško opozoril, da bi bil poziv za stihijsko zapuščanje JLA tvegan in da bi bilo prej treba doseči dogovor z jugoslovanskim predsedstvom. (MORS 2)

Lep primer, da cilj opravičuje sredstva in da politika deluje le po svoji logiki, je bila diskriminatorsna uporaba Poročila odbora o maltretiranjih slovenskih vojakov v JLA, ki ga je ta sestavil na osnovi pogovorov slovenskih vojakov s starši. Dan prej je odbor poročilo dostavil slovenskim oblastem kot dokaz, da je treba nekaj storiti, vendar je zahteval diskretnost, saj se je iz primerov dalo natančno ugotoviti, od kod je informacija prišla. Na večerni tiskovni konferenci iz Cankarjevega doma pa je I. Bavčar drugega za drugim prebral vse primere maltretiranja in s tem na eni strani spravil člane odbora v obup, na drugi pa prizadete vojake v nevarnost. To je bilo za vse nadvse netaktno vedenje, predvsem do tistih, ki so v enomesečnem stiku s prizadetimi starši pridobili njihovo zaupanje. Zaradi verodostojnosti odbora sta J. Stergar in F. Debevec odšla v tiskovno središče v Cankarjev dom, kjer sta J. Janši

izrekla najostrejši protest, da so tako malomarno uporabili poročilo in da odbor iz humanitarne pretvarjajo v obveščevalno institucijo. Slovenski sekretar za LO je odgovoril, da je bila objava premišljena, saj naj bi prav objava podatkov zaščitila slovenske vojake. (GOS 2/30)

Brioni

Osmi julij se je začel z nič kaj spodbudnimi novicami z Brionov, kjer je evropska trojka posredovala med slovenskim vrhom in federalnimi oblastmi. Pogoji, ki jih je določila brionska deklaracija, so bili za Slovenijo dokaj trdi, vendar je bilo to največ, kar so Slovenci lahko dosegli. Kljub obljubljenemu odhodu JLA iz Slovenije so člani odbora imeli občutek, da so jih pustili na cedilu, saj o slovenskih vojaki v JLA ni bilo govora. Federalci z A. Markovičem na čelu tudi niso bili zadovoljni in predsednik ZIS je do konca poskušal izsiljevati evropskega pogajalca van den Broeka, ki ga je na koncu na hitro utišal. Na Brionih se je o umiku vojske dr. J. Drnovšek kot član federalnega predsedstva pogovarjal s srbskima kolegoma Kostićem in Jovićem, saj so v predsedstvu SFRJ za takšen sklep potrebovali vsaj še štiri glasove. (Delo, 4. 1. 1992)

Svoj prispevek k reševanju vojaškega vprašanja je dal tudi slovensko predsedstvo, od koder je B. Ušeničnik sporočil, da nas dr. M. Kmecl prosi za redakcijo pisma predsedstvu SFRJ v zvezi z vrnitvijo slovenskih vojakov. Povedal je tudi, da slovenski vojaki na Brionih niso bili predmet pogovorov, saj niso sodili v kategorijo ujetnikov. Člana predsedstva SFRJ S. Mesić in V. Tupurkovski sta H. van den Broeku zagotovila, da vojaki in starešine, ki nočejo streljati na svoj narod, ne bodo kaznovani. Člani odbora so v zvezi z moralnostjo streljanja na lastni narod evidentirali stališča organizacij civilne družbe iz vse Jugoslavije, in sicer: SOS ženske Beograd, Savez žena Makedonije (Nada Gerasimovska), Savez žena Hrvaške (Agata Račan), Savez žena Bosne (Zora Korda) in Žene Kosova (Nakiba Kelmendi). (GOS 2/31)

Ob skupščinski obravnavi brionske deklaracije so člani odbora prosili za sprejem pri vodjih poslanskih klubov, saj je zadeva z vojaki postajala nevzdržna. JLA po vojni za Slovenijo ni več zaupala nikomur in v vojašnice ni spustila več ne mednarodnega Rdečega križa ne staršev vojakov. Krožile so tudi govorice, da naj bi na Hrvaškem JLA okrog vojaških objektov postavljala obrambna minska polja in da so prebežnike obravnavali strogo po zakonu. Zato je odbor menil, da je treba z amandmaji k 6. in 15. členu brionske deklaracije zaščititi slovenske vojake v JLA. Ker se vladne stranke na to niso odzvale, se je za posrednika ponudil član SDP Miran Potrč. Svojo pomoč je obljubil tudi član predsedstva Dušan Plut, ki je člane odbora povabil na republiško koordinacijo ob 19. uri na predsedstvu. Na seji odbora so člani obravnavali dopis mednarodnega Rdečega križa, ki se je opravičil zaradi neuspeha pri JLA, podatke o številu in značaju pritožb vojakov, pripravili so sporočilo javnosti in pismo generalom ter se pogovarjali s časopisom Delo, ki naj bi začel objavljati

feljton s pismi vojakov. Dušan Plut je zvečer sporočil, da bodo vse stranke v bloku glasovale za brionsko deklaracijo in da bodo pripombe odbora in vračanje slovenskih vojakov obravnavali pozneje. (MORS 3)

Dne 10. julija 1991 je skupščina obravnavala brionsko deklaracijo. V razpravi je poslanec Vitomir Gros opozoril, da je Slovenija izpustila ujetе vojake brez protivrednosti in da so slovenski vojaki še vedno talci JLA. Poslanka Sonja Lokar je spregovorila o Odboru staršev, o organizaciji žensk v Jugoslaviji in o vsejugoslovanski solidarnosti. Poslanec Marjan Podobnik je govoril o pravnem varstvu, ki ga potrebujejo slovenski vojaki, Milan Aksentijević pa je omenil, da je v Sloveniji še 49 ujetih oficirjev. Slovenska skupščina je ob 14.37 sprejela brionsko deklaracijo. Zanj je glasovalo 189 delegatov, proti jih je bilo 11, 7 pa se jih je vzdržalo. Skupščina je po brionski deklaraciji sprejela še dodaten sklep, v katerem je predlagala umik armade iz Slovenije. Predlog je bil videti bolj kot lepotni dodatek, vendar so ga vstavili namenoma, saj je član predsedstva SFRJ dr. Drnovšek za nadaljevanje brionskih pogovorov potreboval formalno podlago. (Delo, 12. 6. 2001, 14)⁷

Odbor staršev se je tako kot vsak dan sestel tudi 10. julija. Obveščeni so bili, da so ženske v Jugoslaviji zbrale 12.000 podpisov proti vojni, da celjski odbor pogreša še 95 fantov, da se je koprski odbor pritožil proti grobemu ravnanju s slovenskimi vojaki in da ustanavljajo Odbor staršev na Ptuj. Člane odbora je presenetil klic generala Cirila Zabreta, ki je iz Zagreba sporočil, naj odbor opozori pristojne na zadržane oficirje, na položaj njihovih družin in na razširitev protivojnega razpoloženja v vsej Jugoslaviji. Predsednik odbora J. Stergar je o vsem govoril s predsednikom vlade Lojzutom Peterletom. Odbor je še sklenil, da bo poslal pritožbo o trpinčenju slovenskih vojakov generaloma Kadijeviću in Adžiću. Seznanil se je s protestnimi zborovanji pred Prešernovim spomenikom, ki so ga organizirale ženske za mir, proti kriminalizaciji prebežnikov (streljanje, lov, mine). Fantje, ki so bili v JLA, so poročali, da na stražo hodijo le še srbski vojaki in da Slovence vseskozi opazujejo. Po dostopnih podatkih se je v Ljubljano vrnilo 279 vojakov, v JLA naj bi jih bilo še 261, o 291 pa starši niso imeli podatkov. Potem ko je Dnevnik 11. julija objavil vest, da prebegle vojake iščejo civilisti in vojaška policija, je odbor prosil J. Stuska in J. Sodrznika, naj se pozanimata o statusu prebežnikov v času moratorija in tem, kdo jih bo varoval. O teh dramatičnih vprašanjih je na tiskovni konferenci v Cankarjevem domu govoril J. Kacin, ki je izjavil,

- da če bi prebegle vojake res iskali, jim bo RS zagotovila pravno in tudi dejansko varstvo,
- da po slovenski zakonodaji civilistov ne more preganjati vojno sodišče,

7 Pet mesecev ...

- da bo prebeglim oficirjem – tudi Neslovincem RS ponudila vso možno pomoč,
- da slovenske vojakov na Hrvaškem ne mobilizirajo v gardo in
- da bodo v kratkem sporočili število Slovencev, ki so se predčasno vrnili iz JLA. (GOS 2/32)

Vsak se rešuje, kakor ve in zna

Da je slovensko predsedstvo vprašanje vračanja slovenskih vojakov jemalo kot eminentni politični problem, je dokazovala vse pogostejša komunikacija s člani odbora. Dr. Dušan Plut je odboru poslal naslednje sporočilo:

- da ga je sekretar RSNZ I. Bavčar obvestil, da ni bilo še nobenega primera intervencije vojaške policije,
- da sta z dr. Kmeclom poslala poziv predsedstvu SFRJ za odpust slovenskih vojakov, kar je podprl tudi J. Drnovšek, ki je za splošni odpust predlagal 1. avgust 1991,
- da so se parlamentarni klubi sklicevali na poziv odbora ob sprejemanju brionske deklaracije,
- da bosta z dr. Kmeclom vztrajala pri ustanovitvi medresorske komisije za vrnitev slovenskih vojakov.

Na redni seji odbora so člani obravnavali skrb zbujačo vesti o slovenskih vojaki iz vse Jugoslavije. Razmere so se spet zaostrele in treba je bilo nujno ukrepati. Novice iz Zlatibora, Belega Manastirja, Čakovca, Petrinje, Peći, Titove Mitrovice so govorile o vse hujšem četniškem maltretiranju Slovencev. Sporočila, da so se nekateri zatekali k mamilom, da so mislili na samomor in da bodo skušali bežati tudi čez minska polja, so člane odbora spodbudile, da so zastavili vse svoje moči za rešitev tega vprašanja. Zato je odbor za ponedeljek, 15. julij, v Slovenski matici sklical sestanek z dr. Plutom, dr. Kmeclom, J. Stuškom, J. Janšo in predstavnikom RKS. Odbor je nato organiziral okroglo mizo in nastop v TV žarišču. O tematiki slovenskih vojakov v JLA je 11. julija poročal TV-dnevnik, kjer je JLA zanikala, da bi Slovence posebej obravnavali, da nihče ne zadržuje slovenskih oficirjev, ki bi radi izstopili, in da se bodo naborniki vrnili, ko bodo odslužili redni rok, ta pa je znan. Novačenje prostovoljcev pa naj si Slovenci pripišejo sami, saj nadomeščajo prazni prostor, ki so ga povzročili Slovenci z nepošiljanjem novih rekrutov. Odbor staršev je območnim odborom poslal poziv, naj se starši odzovejo anketi o staležu vojakov, jugoslovanskim odborom pa poziv za mir. (GOS 1/12)

Dne 12. julija 1991 je odbor dobil sporočilo, da so enega prebeglega slovenskega vojaka aretirali na Celovski cesti v Ljubljani, vendar informacije na RSNZ niso potrdili. Iz Maribora so poročali o zborovanju za vrnitev vojakov, kjer se je zbralo precej ljudi. Izdano je bilo sporočilo javnosti, v katerem so sporočali, da je bil izvoljen

paritetni Odbor staršev, v katerega so imenovali tri laike (psihiatrinjo dr. Doganovo, županja M. Tovornik in Bredo Peer) in tri starše. Univerza je dala na voljo prostore informacijskega središča, za kontaktno osebo pa je bil imenovan Sašo Dravinec.

Na tiskovni konferenci v Cankarjevem domu je istega dne J. Kacin izjavil, da potekajo preiskave o prebeglih slovenskih vojakih in da šele za naslednji dan pričakuje od J. Janše prvo zbirno poročilo o slovenskih vojakih. Obregnil se je tudi ob paniko staršev, ki vidijo strahove tam, kjer jih ni. Nadškof dr. A. Šuštar je odboru sporočil, da bo zvečer ob 18. uri interveniral pri srbskem patriarhu Pavletu za miren odhod slovenskih vojakov domov. J. Stušek iz RSLO je sporočil, da so na IS sprejeli stališča glede varstva prebežnikov. Slovenska oblast res ne ve, koliko jih je, a bodo to ugotovili do ponedeljka po VP. Dr. M. Kmecl je sporočil, da bosta člana predsedstva Tupurkovski in Bogičević tistega dne predlagala odpust slovenskih vojakov. Iz kabineta J. Janše so sporočili, da imajo seznam maltretiranj po VP, da ga bodo prevedli in prek RKS poslali v tujino. RKS se je odzval tudi zaradi zaprtih v Šentvidu. To vojašnico bodo lahko obiskali v ponedeljek in na obisk vabijo tudi člane odbora. Odbor je bil seznanjen z udeležbo delegacije odbora in slovenskih ženskih gibanj (Gombač, Lokar) na informativnem sestanku v Gorici (Italija) prejšnjega dne, kjer so Društvu za enake možnosti in ženskim gibanjem predstavili problematiko slovenskih fantov v JLA. (MORS 4)

Dne 13. julija 1991 so člani odbora pregledali in dopolnili koncept metropolitovega pisma srbskemu patriarhu Pavletu. Pismo je bilo še isti dan oddano, o čemer so poročali radii in Delo z dne 15. julija 1991.

14. julija je odbor dobil informacijo, da so hrvaški starši za ta dan ob 21. uri sklicali manifestacije, ki naj bi potekale po vsej Hrvaški. Od tam so sporočili, da so zbrali na stotisoče podpisov proti vojni. Po prištinskem korzu je na tisoče mater s svečkami manifestiralo za mir. Iz drugih krajev Jugoslavije ni bilo novic o podobnih prireditvah. Starši so odbor seznanili s prebegom slovenskega vojaka iz Trsata, od koder je mati dobesedno iztrgala sina iz rok vojakov. Fant je povedal, da ima JLA tam brez vzroka zaprtih še pet Slovencev.

Politika je spet zaspala

Dne 15. julija 1991 je v prostorih Slovenske matice potekal koordinacijski sestanek Odborov staršev. Predsednik Odbora staršev za varstvo in vrnitev slovenskih vojakov profesor J. Stergar je navzoče seznanil z nekaterimi dejstvi, in sicer:

- a) prvi sestanek koordinacije Odborov staršev je bil prirejen 19. junija, ko je bilo v JLA približno še 4500 slovenskih vojakov, na poskusnem usposabljanju v slovenski vojski pa okoli 300 fantov;
- b) osnovni ton tega posveta je bojazen, kaj se bo zgodilo, če ne bo dosežen sporazum z zveznimi organi glede konca obrambnega usposabljanja;

- c) 25. junija 1991 je slovenska skupščina sprejela 15. člen ustavnega zakona;
- d) po 26. juniju so se zgodili barbarski in tragični dogodki, ki so nam sicer obvarovali samostojnost, odnesli pa so na desetine nedolžnih življenj. Zanje je profesor Stergar oklical minuto molka;
- e) dejstvo je, da Slovenija zamuja z evidencami, zamuja z ustanovitvijo medresorske komisije za vrnitev slovenskih vojakov, da nimamo nobenih zagotovil ne od predsedstva SFRJ, ne od JLA, ne od EGS;
- f) zato zahtevamo pojasnilo ministrstva za obrambo, predvsem glede ubežnikov in mednarodnih jamstev.

Na nekatera vprašanja je odgovoril predstavnik RSLO J. Stušek. Povedal je, da:

- a) po evidencah RSLO je na dan 19. 6. 1991 v JLA res bilo 4500 slovenskih vojakov, da je bilo od takrat 1750 pobegov, in da je torej teoretično v JLA še 1750 slovenskih fantov, kar pa verjetno ne drži, saj vsi pobegi zadnjih dni niso evidentirani, zato RSLO ocenjuje, da je v JLA še 800 slovenskih vojakov;
- b) to je bilo v primerjavi z drugimi republikami velik uspeh, saj drugi še niso načeli JLA z rekruti. Slovenija se je spretno izmaknila pošiljanju marčevske generacije, kar predsedstvu SFRJ dolgo ni šlo v račun, videti pa je, da so se s tem sprijaznili in od Slovenije ne zahtevajo več ne rekrutov ne denarja;
- c) konkretno ne pozna nobenega primera aretiranega prebežnika v Sloveniji, zadeve s prekratko odsluženim rokom v JLA pa bi lahko nadoknadili s 15-dnevnim usposabljanjem prebežnikov v slovenskih učnih centrih;
- d) če nekateri izjavljajo, da naj bi bil splošni rok odpusta 20. julij, mora to demantirati, saj za to ni zakonske osnove ne brionskega dogovora;
- e) čeprav je poveljnik 3. uprave JLA general Domazetović poslal v Slovenijo nove predpise za rekrutiranje, je jasno, da se jih v Sloveniji nihče ne bo držal. Oficirji JLA dnevno prestopajo v TO, zlasti je to značilno za zdravniški kader iz Mladike;
- f) RSLO bo za decembrsko generacijo (približno 500 vojakov) pripravil skrajšanje roka za en mesec.

Člani celjskega Odbora staršev so J. Stuška vprašali:

- a) kje je danes slovenska država, ki je fante pozivala k prestopu,
- b) ali obstaja bojazen podaljšanja vojaškega roka, in kakšna so jamstva, da jih bodo po 12 mesecih res izpustili, saj se iz dobro obveščenih krogov širijo vesti, da bodo dobili profesionalno plačo in povišanja ter postali plačani vojaki – legionarji,
- c) kako RS onemogoča akcije vojaške policije v Sloveniji, saj je v Pestojni VP težko ranila vojaka,
- d) ali bo RS po odsluženju vojaškega roka vojake pustila pri miru, saj z dvajsetletniki ne delaš zgodovine,
- e) zakaj Slovenija ne spodbudi prihoda mednarodnih nadzornikov,

- f) da se je treba bati predvsem Srbov; čeprav so ekspedicijo slovenskih avto-busov v Beli Manastir tam dobro sprejeli, so starši vedeli, da so tam par dni prej pokopali slovenskega vojaka iz Rožne Doline pri Novi Gorici.

Na nekatera vprašanja je skušal odgovoriti tudi član predsedstva dr. M. Kmecl. Povedal je, da:

- a) od predsedstva SFRJ ni bilo še nobenega odgovora, saj sta na "sveto obljubo" B. Bogičević in V. Tupurkovski pozabila. Rezultat je kvečjemu nasproten, saj so iz JLA poslali zahtevo po rekrutih;
- b) gre v naslednjih dneh dr. J. Drnovšek na sejo predsedstva SFRJ v Beograd, kjer se bo skušal dogovoriti o umiku JLA iz Slovenije in vrnitvi slovenskih vojakov. Slovensko vodstvo je od Kučana do vseh ministrov zahtevalo takojšnje vrnitev;
- c) so konec prejšnjega tedna v predsedstvu govorili o ustanovitvi resorne koordinacije pri IS;
- d) se na mednarodni RK vse bolj obračajo jugoslovanske matere;
- e) je predsedstvo tudi tistega dopoldneva obravnavalo vprašanje slovenskih vojakov in nekooperativnosti Hrvatov;
- f) vojska uporablja govorice o vojaški policiji v propagandne namene pred prihodom opazovalcev.

V razpravo je posegla še Sonja Lokar iz ženskega gibanja, ki je opozorila, da se mirovno gibanje krepi v vsej Jugoslaviji, da je A. Izetbegović predlagal mirovno srečanje v Sarajevu, da bodo mednarodni opazovalci šli v vojašnice in preverjali odpuste in dopuste. Na splošno so se zadeve za slovenske vojake v JLA zaostrovale, saj so mnogi hoteli spoštovati poziv slovenskih oblasti in čim prej zapustiti vojašnice. To je bilo za marsikoga travmatično vprašanje, ki so ga reševali z rokamblesknimi pobegi in dramatičnim lovom, ki ga je za ubežniki uprizarjala vojaška policija. O maltretiranju in zapiranju po vsej Jugoslaviji so poročali vsi naši viri. To nestrpnost je obsodil tudi vodja tretje uprave JLA Domazetović, ki je beg odsvetoval in priporočal mirno čakanje na politični kompromis. Vendar je bilo po tako težkem obračunu JLA s Slovenci marsikomu težko verjeti v verodostojnost te vojske.

Odbor je sprejel nekatere sklepe, in sicer da se ob obisku delegacije EGS v Ljubljani pripravi manifestacija staršev in poskrbi za sprejem, da se upošteva vabilo Katedre za pisma staršev in vojakov, da vsi odbori lahko uporabijo mariborski bilten in da v TV žarišču tisti večer nastopi Gombač. (GOS 2/33)

Šestnajstega julija so se novice o prebeglih in ujetih slovenskih vojaki kar kopičile. Iz Subotice, Vukovarja, Iloka in z Reke so prihajale obupane zgodbe posameznikov in skupin, ki bi rade šli domov. Razširila se je tudi vest, da Hrvatom v omarice podtikajo šahovnice in jih potem maltretirajo.

Na seji odbora 17. julija so člani sprejeli nekaj pobud, in sicer da pozovejo odsek za LO Domžale, naj pošlje seznam prebeglih vojakov, da članek o vojaki objavi

revija Ameriška domovina, da o vseh zadevah obvestimo zamejstvo, da se pri odvetniku Grilcu iz Celovca pozanimamo o statusu in praksi azilantov v Avstriji, če bi kateri od prebežnikov tja odšel zaradi groženj vojaške policije. Medtem ko so člani odbora prebirali Kučanovo pismo predsednikom predsedstva vseh jugoslovanskih republik iz prejšnjega dne, nas je presenetila vest, da je RS LO vsem vojašnicam v Sloveniji odvzela elektriko. (GOS 2/34)

Vnovično zaostrovanje

In spet smo bili na začetku, saj je Odbor staršev vedno menil, da gre zaostrovanje vedno na račun tistih, ki so še v JLA. Zato smo najprej protestirali pri RSLO, nato pa telefonirali v nekatere izbrane vojašnice v Sloveniji in mirili tamkajšnje oficirje. Na predsedstvu ni odbor našel nikogar več, oglasil pa se nam je J. Stušek, ki je izjavil, da bo izjavo odbora o kontraproduktivnosti takih akcij posredoval na širši seji prihodnji dan. Odboru je solidarnostno izjavo poslala Florence Unetich, predsednica Progresivnih Slovenk Amerike iz Clevelanda.

*Krvavi Potok, 26. junija 1991, pozno popoldne: pripadniki voda PEM so takoj po prihodu zavzeli položaje na mejnem prehodu
(Foto: Danijel Novakovič/FPA, arhiv Primorskih novic)*

*Krvavi Potok, 26th June 1991, late afternoon: immediately after arrival, infantry police forces took their positions at the border crossing
(Photo: Danijel Novakovič/FPA, Primorske novice archives)*

Odbor staršev se je zbral tudi 18. julija, ko naj bi se sestalo predsedstvo SFRJ in ko bi moral dr. J. Drnovšek predlagati umik armade iz Slovenije. V pričakovanju teh novic je odbor iz Celovca izvedel, da je tam že šest slovenskih prebežnikov. Medtem ko so jih slovenske organizacije (NSKS – ZSO) za tri mesece in brez vizuma zaupale slovenskim družinam, so jih oblasti napotile v zbirni center v Spittal. Vsaj dva sta dobila politični azil, Avstrija jim je plačala hotel in jih nato spustila k znanecem. Novica, da je na Visu še 17 Slovencev, je člane odbora spodbudila, da so od RTV dosegli oddajo ključev njihovih tamkajšnjih počitniških zmožljivosti za starše, ki naj bi šli k vojakom na obisk.

Na ta dan se je ob 14. uri v Beogradu začela seja predsedstva SFRJ, na kateri je dr. Drnovšek nastopil s predlogom, da JLA umakne svoje sile iz Slovenije. Za njim je general V. Kadijević, na veliko presenečenje nesrbskih članov predsedstva, sprejel Drnovškov predlog z obrazložitvijo, da ima armada le dve izbiri: ali zaradi lastnega nevzdržnega položaja Slovenijo znova napade ali pa se iz nje umakne. Ker prve možnosti vojska ne bo izrabila, ji ostaja samo druga, to je udejanjenje sklepa predsedstva SFRJ in umik iz Slovenije. Ob sklepu, da se v roku treh mesecev armada umakne, je bil sprejet še ta, da se v treh mesecih vrnejo domov tudi vsi slovenski vojaki, ki služijo vojaški rok drugje po Jugoslaviji. O sklepih predsedstva je dr. Drnovšek takoj obvestil M. Kučana, ki skoraj ni mogel verjeti, da je to res. Sklep predsedstva SFRJ se je glasil:

Poveljstva, enote in ustanove JLA ne bodo več stacionirane na ozemlju Slovenije, in sicer do dokončnega dogovora o prihodnosti Jugoslavije.

- enote 31. korpusa se umaknejo v Srbijo, enote 14. korpusa se umaknejo v BiH,
- v tem času se pripadniki JLA slovenske narodnosti odločijo, ali ostanejo v JLA ali jo zapustijo,
- tega sklepa organi Slovenije ne morejo pogojevati s kakršnimikoli premoženjskimi zahtevami,
- organi R Slovenije zagotovijo, da se enote JLA umaknejo brez kakršnihkoli težav,
- do premestitve enot JLA se vsem pripadnikom JLA omogoči, da na ozemlju R Slovenije normalno opravljajo svoje delo oziroma da se z vsem svojim premoženjem na stroške JLA preselijo v druge republike;
- ta sklep ne prejudicira prihodnje ureditve odnosov v Jugoslaviji niti ne ogroža njene ozemeljske celovitosti.

Nekateri analitiki so menili, da je bila ta pot načrtana že prej, saj je B. Jović klical dr. Drnovška na Brione in mu zajamčil štiri glasove v predsedstvu. Ob dodatnem slovenskem glasu je sklep o umiku JLA iz Slovenije postal pravno veljaven. Vsi so razumeli, da pomeni umik armade iz Slovenije njeno samostojnost in da se bo JLA zdaj spravila na Hrvaško. Šestnajst dni kasneje se je dan pred začetkom konference v

Haagu v Beogradu še zadnjič sestalo predsedstvo SFRJ in dr. J. Drnovšek je prenehal biti član tega organa. Čeprav je bil njegov status nejasen, saj mu republiška skupščina ni namenila nobenega statusa, je dr. Drnovšek v Beogradu dvignil delovno knjižico. (Delo, 12. 6. 2001)

Vojaki se vračajo

Medtem so člani odbora dobili podatek, da je v zadnjem času odšlo 831 vojakov, od katerih jih je 357 odslužilo, 284 pa ne. To so sporočili starši do 18. julija, čeprav podatki niso bili povsem posodobljeni. Odbor je sprejel informacijo, da bo v soboto mirovno srečanje v Sarajevu in da bodo tja avtobusi odpeljali tudi iz Slovenije. Novice o prebeglih in ujetih slovenskih vojaki so spet zaposlile člane odbora. O tem se je sestavljal zapisnik, s katerim je odbor imel pregled skoraj po vseh vojašnicah v Jugoslaviji. Tako je njegov sodelavec psiholog B. Žorž, ki je odboru že svetoval terapevtske skupine za prizadete vojake, sporočil, da so na beograjskem letališču aretirali dva slovenska vojaka (enega Novogoričana). Starši so imeli sicer znanke v Beogradu, ki so ga obiskali, vendar so šli tudi oni takoj na pot. Mati iz Litije je sporočila, da je sin v Zagrebu zaprt že od 1. julija zaradi potencialnega dezerterstva. Mati epileptičarka pravi, da tega ne bo preživela. Mati iz Škofje Loke je sporočila, da se je prejšnjega dne domov vrnil sin iz Zadra, vendar so ga zaradi hipertenzije morali hospitalizirati v Polju. Zaradi teh skrb zbujajočih novic, ki jih navajam le kot primer zaostritve še na dan 19. julij 1991, je odbor zaprosil za pomoč RKS, ki je takoj privolil v sodelovanje pri varnem vračanju slovenskih vojakov. Oglasil se je tudi dr. D. Plut, ki je obljubil, da bo pripravil sporočilo za starše in da mu bo pri redakciji pomagal dr. J. Drnovšek, ki je prejšnjega dne izjavil, da je Kadrijević rekel, da je rok za odpust tri mesece, če kdo hoče, lahko JLA zapusti že naslednji dan (19. 7. 1991). Dr. Plut je izjavil, da bodimo trezni, saj bo vse trajalo še nekaj dni ali celo tednov. Dopoldne je sledil pravi naval pozivov staršev, ki so med časopisnimi novicami in klici otrok že izgubili živce. Iz RSLO so odboru posredovali seznam slovenskih vojakov, ki so še v JLA. M. Bogataj, član RSLO, se je o pogojih odpusta in vrnitve pogovarjal z Rašeto. (MORS 5)

Dne 20. julija je J. Stušek sporočil odboru, da teleksa o odpustu iz Beograda še ni in da je pojem stalna sestava enakovreden mirnodobni sestavi JLA, kar vključuje tudi rekrute. Zaradi tega ni dvoma, koga sta pri odpustu mislila Jović in Drnovšek, ko sta po seji predsedstva SFRJ izjavila, da gredo lahko člani stalne sestave JLA, ki so izpolnili rok, naslednji dan domov. Ker je prihajalo do sprenevedanj, je Stušek predlagal pritisk na vojašnice in politike. Agonija staršev se je morala končati, zato je predsednik Odbora staršev J. Stergar takoj poklical na slovensko predsedstvo in prosil za realizacijo obljubljenega odpuščanja in za obvestilo javnosti, kaj je bilo res rečenega v Beogradu. Obvestilo je šlo tudi na ZSLO, kjer je odbor zahteval odgovor

o tem, kdaj se bodo slovenski vojaki vrnili domov. Iz kabineta dr. Drnovška se ni oglasil nihče. (GOS 2/35)

Po novici, da je mirovniška manifestacija pred Prešernovim spomenikom prejšnji dan uspela, je odbor sprejel sporočilo J. Siršeta z Brnika, da z dr. J. Drnovškom in M. Kučanom letijo na Ohrid. Predsednik odbora je šefu Drnovškovega kabineta svetoval, naj obema slovenskima politikoma položi na srce prošnjo obupanih staršev, da naj na Ohridu zahtevata takojšnje udejanjenje rednega odpusta slovenskih vojakov. Negotovost, ki jo je bilo čutiti v Jugoslaviji, je rojevala mnoge nove skupine civilne družbe, ki so zahtevale mir. Tako je dr. Kožuhova poročala o veliki manifestaciji v Sarajevu v organizaciji 28 mirovniških skupin.

Kljub prizadevanjem civilne družbe so novice iz vojaškega sveta še vedno zbujele skrb. Tako je mati vojaka gospa K. 23. julija sporočila, da ždi sin v krstah že 15 dni v samici, kjer dan in noč gori žarnica, in da šestim slovenskim vojakom tamkajšnji oficirji kažejo objavo sklepa predsedstva z razlago, da rekruti niso stalni sestav vojske in da bodo zato odslužili vseh 12 mesecev. Vsem vojakom brez izjeme dajejo velike bele tablete, kar vojake navaja k misli, da jih bodo mobilizirali in poslali na fronto. Čeprav je J. Drnovšek isti dan na tiskovni konferenci izjavil, da mu je general V. Kadrijević osebno zagotovil, da bodo slovenske vojake spustili od 25. 7. do 15. 8. 1991, je J. Stušek odboru svetoval, naj od slovenskih oblasti in mednarodne javnosti zahteva takojšnjo realizacijo sklepov predsedstva SFRJ. (GOS 2/36)

Negotovost, v kateri so se znašli starši otrok, ki so še bili v JLA, so 24. julija omilile novice, da se slovenski vojaki iz Tuzle v torek vračajo domov, da so iz Šentvida na prošnjo staršev izpustili slovenskega vojaka in da so z upoštevanjem 20-dnevnega dopusta prej spustili domov tudi Slovence iz Sarajeva. Prav tako so z Vrhnike sporočili, da bodo 26. julija začeli odpuščati slovenske rekrute in jih po razporedu prihodov izpustili do 15. avgusta. Iz Petrinje je odbor dobil novico, da so oficirji Slovence svetovali, naj ne tvegajo smrti na ograji, saj jih bodo po prejemu depeše takoj odpustili.

Nevidna hrvaško-srbska fronta

Optimizem je 25. julija nekoliko splahnel ob novici, da bo ustavno sodišče SFRJ obravnavalo ustavnost sklepa o odhodu JLA iz Slovenije in odpustu Slovencev. Sive lase so staršem povzročale tudi novice z nevidne hrvaško-srbske fronte, kjer so istega dne ubili devet hrvaških gardistov in prekinili železniško progo Beograd-Zagreb. V Sremski Mitrovici, od koder naj bi šle te enote, je bilo v vojašnici še večje število Slovencev, katerim so grozili vpoklicani četniki, ki so ropali, pijančevali ter res lovili prebegle vojake. Hudo je bilo tudi v Osijeku, kjer je ostromrelec ranil vojaka, ki je bežal čez ograjo, še huje pa je bilo s Slovenci na terenu, saj so jim prikrivali, da bodo avgusta odšli domov. Ob teh skrb zbujujočih novicah so 26. julija člani odbora s

posodobljenim uradnim seznamom vojakov, ki so bili še v JLA (seznam je izdelal A. Štular po VP), obiskali kabinet dr. Drnovška, nato slovensko predsedstvo in na koncu še vlado. Zahtevali so, naj slovenski politiki dosežejo takojšnji odpust vojakov, saj je zaradi potencialnih vojnih operacij na Hrvaškem obstajala možnost njihove uporabe v boju. (GOS 2/37)

Tudi v dneh, ko je večina Slovencev že opustila vsakdanjo misel na državne zadeve, se je Odbor staršev ob "visoki" politiki še vedno ukvarjal tudi s povsem operativnimi zadevami, povezanimi z vračanjem slovenskih vojakov. Tako so člani odbora s Slovenijaturistom pripravljali variante vrnitve iz vroče Jugoslavije, komunicirali so z dežurnim oficirjem v kninski vojašnici in zahtevali, da se izvede ukaz, ki je z depešo prišel tisti dan (dežurni ni bil navdušen nad obveščevalno informiranostjo odbora). Nato je odbor poklical še dežurnega v vojašnico Šentvid in zahteval, da spoštujejo določila depeše, ki je prišla tisti dan. Presenečeni oficir je izjavil, da bodo slovenski vojaki odšli v petih do desetih dneh. Enake novice so prihajale iz Vinkovcev, Prizrena, Čakovca (tam so starši 28. julija izpred nosu JLA odpeljali štiri vojake), Osijeka, Belega Manastirja, Zadra in Splita. Za vse te odpuščene vojake je bilo treba pripraviti prevoz, kar je odbor skušal organizirati ob pomoči Slovenijaturista. Iz vse več vojašnic so slovenski vojaki sporočali, da jih bodo do 15. avgusta gotovo izpustili in da se je tudi vedenje oficirjev spreminjalo.

Ob dobrih so na odbor prihajale tudi neprijetne novice. Tako so iz Knina in Vrhniške sporočili, da jim oficirji grozijo, da jih bodo poslali v Bosno in da jih od tam ne bo rešila nobena mama. Med vsemi temi novicami in nečloveškimi naporji za vračanje slovenskih vojakov domov so Odbor staršev angažirali še s stisko v dijaškem domu v Škofji Loki, kjer so se 190 prebeglim albanskim vojakom, ki se niso hoteli vrniti na Kosovo, vsak dan pridruževali novi, ki so prihajali z Doba. Škofjeloška socialna služba je zaprosila odbor, naj zaradi bogatih izkušenj tem ljudem pomaga, saj so jim iz državne uprave sporočili, da slovensko državljanstvo za te prebežnike ne pride v poštev. Odbor je tem vojakom svetoval različne rešitve, med njimi politični azil v Avstriji.

Dne 30. julija 1991 je zaradi čedalje številčnejšega vračanja vojakov odbor javno pozval starše in njihove otroke, da o vsaki vrnitvi obvestijo pristojne službe ali Odbor staršev. Zaradi bližajočega se dokončnega datuma vrnitve vseh slovenskih nabornikov so prizadeti starši in člani odbora postajali vse bolj živčni. Novice in polresnice so zapolnjevale beležke vseh, ki so si prizadevali, da bi se Slovenci čim prej vrnili v Slovenijo. Odbor so zasipale novice o odhodih, preklicih in izživljanju posameznih oficirjev od Novega Pazarja do Celja. (GOS 1/13)

Ker so člani odbora spet čutili, da politika vprašanje vrnitve odriva na stranski tir, so 1. avgusta pripravili javno zborovanje pred Prešernovim spomenikom, nastopili so v Žarišču, izdali Sporočilo javnosti št. 15 in organizirali nekaj tujih novinarjev, da so od vojakov dobili pravo informacijo, kaj se dogaja v Jugoslaviji. Staršem je odbor sporočal, da sledi približno sto zadevam, ki jih skuša reševati neposredno z vojaš-

nicami, z RSLO in Slovenijaturistom. Odbor je spet navezal stik z dr. Dušanom Plutom, članom predsedstva RS, in apeliral nanj, naj predsedstvo ne pozabi, da je treba izvesti sklepe beograjskega predsedstva o vrnitvi slovenskih vojakov do 15. avgusta. Razmere v Jugoslaviji so se spet zaostrovale, kar bi lahko škodilo nemotenemu vračanju slovenskih vojakov. V pogovoru z Marjanom Kramarjem iz kabineta dr. J. Drnovška je J. Stergar izjavil, da je treba na večerni seji predsedstva SFRJ, kamor je bil dr. Drnovšek namenjen, vztrajati pri takojšnji izpustitvi vseh slovenskih vojakov. Podlaga za to je bil posodobljen seznam pobeglih in izpuščenih vojakov na dan 1. 8. 1991 ter posledično število vseh, ki so bili še v JLA. Za te je bila vsaka skrb premajhna, saj so se začele razmere na Hrvaškem zaostrovali, kar dokazujeta nočna "uzbuna" v Zadru in pisanje časopisa Politika o kninskih zadevah. Da je postal Odbor staršev pomemben člen med civilno družbo in institucijami, je potrdil tudi Marjan Kramar, ki se je predsedniku Stergarju zahvalil z besedami: "Hvala, imamo spet kaj za popotnico." (GOS 2/38)

Na redni seji odbora v soboto, 3. avgusta, so člani obravnavali skrb zbujajoče vesti iz vse Jugoslavije. Iz prejetih informacij je bilo na eni strani videti, kot da bi se JLA na kriznih žariščih izživljala nad slovenskimi vojniki in jim podaljševala vojaški rok, na drugi pa je tiste, ki jim je dovolila odhod, spustila le do ognjene črte s hrvaško gardo. J. Stušek je 5. avgusta sporočil, da odpuščanja iz JLA potekajo osebno, in ne množično, zato je pri tistih, ki ostajajo, čutili večjo živčnost. Stušek je člane odbora zaprosil, naj vplivajo na starše, da bodo pomirili otroke, naj mirno počakajo na odpust. V sodelovanju z RSLO in Odborom staršev so v nekatera krizna žarišča (Knin) odpotovali slovenski avtobusi, ki so odpeľjali odpuščene slovenske vojake. Velike skupine Slovencev so se zbirale tudi na zagrebškem letališču, v Belem Manastirju pa so odšli na vlak v organizaciji Slovenijaturista. Množično vračanje slovenskih vojakov je medtem postajalo dejstvo, ki so ga potrjevale informacije odbora iz večine jugoslovanskih vojašnic. Vračanje je spodbudilo novinarja Radia Slovenija Bojana Veselinoviča, da je 6. avgusta na temo vračanja vojakov govoril o srečanju zmagovitega pripadnika TO in odpuščenega Slovenca iz JLA. Zavzel se je za slednjega, saj so bile njegove izkušnje izredno dramatične še mesec dni po osamosvojitvi Slovenije. Njihov odhod iz vojske ni bil nečastno dejanje, ampak splet okoliščin osamosvojitve, ki se je izvajala v različnih fazah. Po Veselinovičevem mnenju bi morala Slovenija na te sinove gledati vsaj enakovredno, če ne že bolj pozitivno, saj so mnoge vojake do zadnjega preganjali in terorizirali v vojašnicah, prepolnih krvi željnih četnikov, ki so hoteli na kraju samem oprati izgubljeno čast jugoslovanske vojske v Sloveniji. Mnogi med temi fanti so pri begu svoje življenje postavili na kocko samo zato, da bi se odzvali klicu domovine in podprli slovensko osamosvojitvev. Vsi ti, je omenil Veselinovič, so enakovredni sinovi domovine, ki jih ta ne sme odmakniti v drugi plan. Odziv pristojnih je bil takojšen, saj sta isti dan v žarišču nastopila general Slapar in J. Janša, ki sta veliko obljubila. (GOS 1/14)

Vračanje se končuje, ostajajo posamezniki

Do 13. avgusta se je po podatkih, ki jih je odbor dobil od STA, v Slovenijo vrnilo 1064 vojakov. Aleksander Štular je v Delu objavil, da se do 16. ure na usodni dan, 15. 8. 1991, ni vrnilo še 523 vojakov. Dopuščal je možnost, da so mnogi od teh na počitnicah s starši, vendar bi bilo treba, po njegovem mnenju, vrnitev vseeno formalizirati pri pristojnih občinskih organih. Na to je že ves avgust opozarjal Odbor staršev, ki je prve dni septembra na osnovi seznamov, ki mu jih je posredoval A. Štular iz MLO, ugotavljal, da je v JLA neprostovoljno le še pet vojakov iz Slovenije. (Delo)

Odbor se je v zadnjih dneh svojega delovanja opredelil do vabila Konference nepoklicnih vojakov na Nizozemskem, ki jo je organiziral predsednik tega združenja Frenk van Krevel. V soglasju z J. Janšo iz MLO je odbor sklenil, da bosta Slovenijo zastopala en slovenski vojak, ki je prišel iz JLA, in en slovenski vojak iz TO. To pravno dejanje ni bilo lahko iztržiti in tudi odločni J. Janša se je pri tej odločitvi oprl na sklep svojega kolegija 29. avgusta. Predsednik nevladne organizacije Konferenca nepoklicnih vojakov (15 članic) je Odboru staršev kot nevladni organizaciji predlagal, naj oba delegata iz Slovenije prineseta gradivo o osamosvajanju Slovenije. Oba sta morala obvladati angleški jezik, uporabljati slovensko uniformo, poznati pravila službe, imeti s seboj nekaj propagandnega gradiva in predloge za resolucijo. Stroške sta krila MLO in Odbor staršev. V ta dokument so Slovenci skušali vnesti nekaj tez, kot sledi:

- Jugoslavija je bila agresor in ni priznala odcepljenih republik Slovenije in Hrvaške,
- zaradi tega je še danes veliko žrtev, kar je treba obsoditi,
- podpreti je treba vlogo slovenske civilne družbe, ki je iz JLA privedla skoraj 6000 vojakov, tako da je danes tam le še pet neprostovoljnih vojakov (otoki),
- obsoditi vojaški udar na demokratično izvoljene institucije v Sloveniji in na Hrvaškem,
- relativizirati slepoto Evrope, ki ne razume, da je Jugoslavija totalitarni režim. (GOS 2/39)

Konec zgodbe

Konec septembra 1991 je v JLA ostal le še en sam Slovenec, ki se je odločil za redno služenje v JLA. Delo odbora staršev je bilo opravljeno. Po petih mesecih trdega dela so si njegovi člani končno oddahnili.

Odbor je do vrnitve zadnjega slovenskega rekruta iz JLA na praktično vsakodnevni sejah in prostovoljno vzpostavljenih dežurstvih na sedežu odbora z izjavami za javnost, javnimi tribunami, zborovanji, telefonskimi in pisnimi urgencami ter z obiski in pogovori – torej z vsemi oblikami delovanja civilne družbe oziroma njenega

zelo zainteresiranega dela, moralno močne skupine pritiska – vzdrževal nenehno pozornost slovenske javnosti in politike glede vračanja vojakov, dosegel podporo mednarodne javnosti in dela solidarno razpoložene jugoslovanske, od vojaških organov uspel izposlovati posamezne individualne in skupinske ugodnosti (odpusti prve in druge skupine še v maju in juniju 1991, dostavljanje pošte, izhodi itd.). V vojni je sodeloval pri repatriaciji ujetnikov in prebežnikov; tako vojakom kot njihovim družinam je zagotavljal moralno oporo, vlival upanje na dober konec, sodeloval pri reševanju vrste drobnih, a življenjsko pomembnih podrobnosti pri postopnem srečnem vračanju vojakov, kar je bilo eno od poglavij slovenskega osamosvajanja. Težko je povedati, koliko naporov, veselja, žalosti in razočaranj se v teh stotih dneh doživeli člani odbora. Kljub vsemu pa je bil izplen njihovega dela odličen, saj so se iz JLA vrnili vsi slovenski vojaki.

THE RETURN OF SOLDIERS

The Origins and Work of the Parents Committee for the Protection and Return of Slovene Soldiers from the Yugoslav Army: 16. 5. 1991 – 30. 9. 1991

Boris M. GOMBAČ

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

e-mail: boris.m.gombac@zrs-kp.si

SUMMARY

On May 16, 1991, a group of parents whose children had been sent to do their military service in the Yugoslav Army in September, 1990, in accordance with the legislation in force at that time, gathered in Ljubljana at the constituent meeting. The Committee was a non-governmental, civil society movement by the parents and other citizens who strove for the safe return of the young men who had become hostages of the uncontrollable Yugoslav discord. At the time when the state was threatened by various armed conflicts (Kosovo, Knin), disarmament of the republican and party paramilitary formations (January, 1991), requisition of arms and a coup in the Slovene Territorial Defence (May, October, 1990), the Slovene conscripts - serving in places throughout Yugoslavia - could have become the first casualties of the events of that time.

During its intensive functioning lasting for a few months, the Committee became a bridge between the independence aspirations of Slovene politics and the legal institutions of Yugoslavia. Due to the high value of the main prize (some 6,000 Slovene boys), the work of the Committee found itself between hammer and anvil of the two opposing tendencies. On the one hand the Committee maintained contacts with the Slovene authorities (Presidency, Government, Parliament, Ministry of De-

fence, Red Cross, etc.), while on the other hand it paid regard to the legal Yugoslav institutions (Parliament, Presidency, Federal Ministry of Defence, the 5th Army District, Yugoslav Executive Council, etc.).

The Committee suggested to the Slovene authorities that they think, in their aspirations for independence, of the life of the Slovene soldiers who were, incidentally, hostages of the Yugoslav Army. Although it appreciated the "complexity of the constitutional and legal issues dealt with in those days and hours by Slovene MP's" (constitutional and legal changes) it appealed to them not to neglect in any way the issue of the return of the Slovene soldiers. On June 25, 1991, the Committee appealed to the Slovene politicians to urgently supplement the decree on the immediate return of the Slovene soldiers from the Yugoslav Army with a regulation that would prevent a panic-stricken fleeing of the Slovene conscripts from the Army. In this manner the Slovene leadership was to get in touch with the federal authorities and get their assent to discharge the Slovene soldiers from the Yugoslav Army. The Committee believed that the Slovene leadership should make the achieved results public and thus enable a peaceful unravelling of the accreting issues.

Contact with the Yugoslav authorities, however, was a rather complex issue. The appeals to Ante Marković and a meeting with him (June 12, 1991), the talks with Konrad Kolšek, the Commander in Chief of the 5th Army District (May 22, 1991), and correspondence with Veljko Kadijević and Blagoje Adžić (May 18, June 3, 1991), ended in emphasising legislation that the Yugoslav Army was liable to respect. The Committee above all demanded that the Slovene conscripts should "complete their military service in normal conditions and that they should not be burdened with the tasks they could not cope with without threatening their physical and mental health or even their lives". Whereas the Committee tried to ensure, on the one hand, that all conscripts should be treated the same; on the other hand it demanded peacetime training, normal diet, regular return from field exercises and at least minimal sanitary conditions.

The Committee was also in touch with various international civil society organisations. The endeavours by the Slovene Committee were given support by the Commission for Equal Possibilities from Gorizia (Italy), the Italian Liberal-Democratic Party, the Women's Section of the Italian Christian Democracy, the Italian Democratic Party of the Left, the Italian Syndicalist Organisation CGIL, and the Italian Women's Association of Free Professions. During their joint meeting in Gorizia on July 11, 1991, they issued the resolution appealing to the Yugoslav authorities to let the Slovene soldiers return to their homes.

A number of times the Committee also appealed, very successfully, to the Slovene public. On May 20, 1991, 400 people gathered at a public tribune at Cankar House in Ljubljana. One of the participants was Ciril Zabret, Deputy of the Commander in Chief of the 5th Army District, who gave a guarantee to the gathered people that in

the territory covered by him and Kolšek, the Yugoslav Army would respect the law and all legal acts. The Committee convened a public meeting on July 7, 1991, in front of the Slovene Parliament (it was attended by a few hundred parents), at which it demanded the unconditional and immediate return of the Slovene soldiers. It also issued 14 notices published by the Slovene newspapers. The Committee led a daily monitoring with the parents who had information on the conditions in which the Slovene soldiers lived in various parts of Yugoslavia. Thus a wide network of solidarity was established including the parents to whom moral and concrete support was given as well as with the soldiers who were aided with appeals or demands for legal treatment by the relevant military authorities. The Committee also established contact throughout Slovenia through the collection of signatures whose bearers demanded that the Slovene politicians consider its claims. It also open a solidarity account which covered current expenses as well as helped in most delicate matters. The Committee's functioning was covered by the entire Slovene press, and its members appeared on TV as well as at press conferences organised by the Ministry of Information.

The Committee's functioning no doubt stimulated the Slovene conscripts to leave the Yugoslav Army: after June 26, a great number of Slovene soldiers left their posts and made their way home. Due to the complex conditions, however, this was often a dangerous venture and so the Committee's members appealed to Dr. Janez Drnovšek, Slovene member of the Yugoslav Presidency, to do everything in his power to solve the issue by agreement with Veljko Kadijević, Secretary of the Federal Ministry of Defence. And Dr. Janez Drnovšek indeed did so.

Key words: Yugoslav People's Army, Slovene soldiers, civil society, Yugoslavia, Slovenia, 1991

LITERATURA IN VIRI

Dnevnik: neodvisni časopis. Ljubljana.

Delo. Ljubljana.

GOS 1 - Gradivo Odbora staršev 1, Zbirka dokumentov.

GOS 1/1 - GOS 1, Resolucija odbora na javnem shodu v Kulturnem domu Ivana Cankarja, 20. 5. 1991.

GOS 1/2 - GOS 1, Zapisnik pripravljalnega sestanka odbora 22. 5. 1991.

GOS 1/3 - GOS 1, Zapisnik sestanka v Zagrebu, 22. 5. 1991.

GOS 1/4 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 5, 23. 5. 1991.

GOS 1/5 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 6, 24. 5. 1991.

GOS 1/6 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 8, 2. 6. 1991.

- GOS 1/7 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 9, 5. 6. 1991.
 GOS 1/8 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 11, 14. 6. 1991.
 GOS 1/9 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 12, 20. 6. 1991.
 GOS 1/10 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 13, 25. 6. 1991.
 GOS 1/11 - GOS 1, Izjava Odbora staršev ob razglasitvi RS, 26. 6. 1991.
 GOS 1/12 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 14, 11. 7. 1991.
 GOS 1/13 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 15., 30. 7. 1991.
 GOS 1/14 - GOS 1, Sporočilo odbora št. 16, 3. 8. 1991.
 GOS 2 - Gradivo Odbora staršev 2, Zbirka dokumentov.
 GOS 2/1 - GOS 2, Zapisnik sestanka s sekretarjem za LO J. Janšo dne 17. 5. 1991.
 GOS 2/2 - GOS 2, Zapisnik sestanka s podpredsednikom skupščine RS, 17. 5. 1991.
 GOS 2/3 - GOS 2, Zapisnik sestanka na predsedstvu RS, 17. 5. 1991.
 GOS 2/4 - GOS 2, Zapisnik sestanka z metropolitom dr. A. Šuštarjem, 18. 5. 1991.
 GOS 2/5 - GOS 2, Zapisnik 3. redne seje odbora, 18. 5. 1991.
 GOS 2/6 - GOS 2, Zapisnik 5. seje odbora, 21. 5. 1991.
 GOS 2/7 - GOS 2, Zapisnik 6. seje odbora, 22. 5. 1991.
 GOS 2/8 - GOS 2, Zapisnik 7. seje odbora, 23. 5. 1991.
 GOS 2/9 - GOS 2, Zapisnik 8. seje odbora, 26. 5. 1991.
 GOS 2/10 - GOS 2, Zapisnik 9. seje odbora, 28. 5. 1991.
 GOS 2/11 -
 GOS 2/11 - GOS 2, Zapisnik 10. seje odbora, 29. 5. 1991.
 GOS 2/12 - GOS 2, Zapisnik 11. seje odbora, 30. 5. 1991.
 GOS 2/13 - GOS 2, Zapisnik 12. seje odbora, 3. 6. 1991.
 GOS 2/14 - GOS 2, Zapisnik 16. seje odbora, 10. 6. 1991.
 GOS 2/15 - GOS 2, Zapisnik 17. seje odbora, 11. 6. 1991.
 GOS 2/16 - GOS 2, Zapisnik 18. seje odbora, 12. 6. 1991.
 GOS 2/17 - GOS 2, Zapisnik 19. seje odbora, 13. 6. 1991.
 GOS 2/18 - GOS 2, Zapisnik 20. seje odbora, 17. 6. 1991.
 GOS 2/19 - GOS 2, Zapisnik 21. seje odbora, 18. 6. 1991.
 GOS 2/20 - GOS 2, Zapisnik 22. seje odbora, 19. 6. 1991.
 GOS 2/21 - GOS 2, Zapisnik 25. seje odbora, 25. 6. 1991.
 GOS 2/22 - GOS 2, Zapisnik 26. seje odbora, 26. 6. 1991.
 GOS 2/23 - GOS 2, Zapisnik 27. seje odbora, 27. 6. 1991.
 GOS 2/24 - GOS 2, Zapisnik 28. seje odbora, 1. 7. 1991.
 GOS 2/25 - GOS 2, Zapisnik 29. seje odbora, 2. 7. 1991.
 GOS 2/26 - GOS 2, Zapisnik 30. seje odbora, 3. 7. 1991.
 GOS 2/27 - GOS 2, Zapisnik 31. seje odbora 5. 7. 1991.
 GOS 2/28 - GOS 2, Zapisnik 32. seje odbora, 6. 7. 1991.
 GOS 2/29 - GOS 2, Zapisnik 33. seje odbora, 7. 7. 1991.
 GOS 2/30 - GOS 2, Zapisnik 34. seje odbora, 8. 7. 1991.

GOS 2/31 - GOS 2, Zapisnik 35. seje odbora, 9. 7. 1991.

GOS 2/32 - GOS 2, Zapisnik 36. seje odbora, 10. 7. 1991.

GOS 2/33 - GOS 2, Zapisnik 40. seje odbora, 15. 7. 1991.

GOS 2/34 - GOS 2, Zapisnik 42. seje odbora, 17. 7. 1991.

GOS 2/35 - GOS 2, Zapisnik 45. seje odbora, 20. 7. 1991.

GOS 2/36 - GOS 2, Zapisnik 48. seje odbora, 23. 7. 1991.

GOS 2/37 - GOS 2, Zapisnik 51. seje odbora, 26. 7. 1991.

GOS 2/38 - GOS 2, Zapisnik 58. seje odbora, 2. 8. 1991.

GOS 2/39 - GOS 2, Zapisnik 65. seje odbora, 2. 9. 1991.

Janša, J. (1992): Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Ljubljana, Mladinska knjiga.

MORS 1 - Zbirka Odbora staršev, Protestni shod.

MORS 2 - Zbirka odbora staršev, Informacija o pogajanjih.

MORS 3 - Zbirka Odbora staršev, Maltretiranja vojakov.

MORS 4 - Zbirka Odbora staršev, Primeri maltretiranja.

MORS 5 - Zbirka Odbora staršev, Številke za povezovanje.

Rupel, D. (1992): Skrivnost države: spomini na domače in zunanje zadeve 1989-1992. Ljubljana, Delo – Slovenske novice.

Tribuna.